

k n i h y a s p o l o č n o s ť

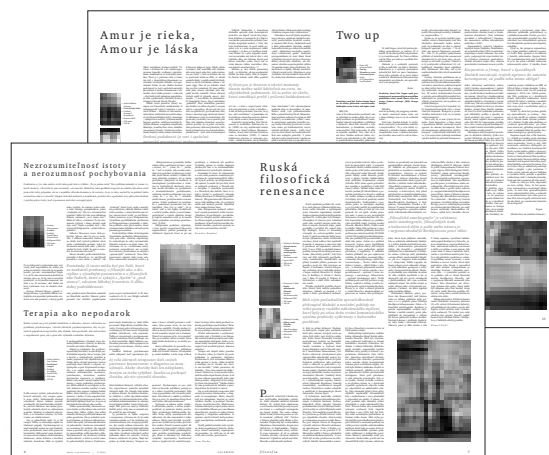
K & S

t r e t í r o č n í k

2 0 S k

2 0 K č

3/ 2006

Dvojaká identita moslimov

Aká je budúcnosť islamu
v Európe?

Optimizmus rozvratu a rozvrat optimizmu

Poškodzovanie sociálneho
kapitálu v podaní
Francisa Fukuyamu

Ehm, vagína

V kultúre, jazyku,
fyziológii, medicíne,
v erotike

Na pleciah obra

Najznámejší
a najúspešnejší
„kafkovskí“
mystifikátori

Monika Kleinová, z cyklu Cesta, 2005

Ivan Žucha:
Pocit knihy

2

Gabriel Pirický:
Dvojaká identita moslimov

3

Ján Šalgovič:
Politika realizmu

4

Vladimír Krivý:
Optimizmus rozvratu
a rozvrat optimizmu

5

Dezider Kamhal:
Nezrozumiteľnosť istoty
a nerozumnosť pochybovania

6

Ivan Žucha:
Terapia ako nepodarok

6

Hanuš Nykl:
Ruská filozofická renesance

7

Jaroslava Rogulová:
Život tragédie

8

Xénia Šuchová:
Svedectvo kronikára

8

Lubica Lacinová:
Ehm, vagína

9

Milan Žitný:
Na pleciah obra

10

Mária Ferenčuhová:
Autorské dvojice,
osamelí bežci

11

Sylvia Porubánová:
Amur je rieka,
Amour je láska

12

Fedor Gál, Eugen Gindl:
Two up

13

Andrej Démuth:
Sympatické čítanie

14

Dana Kršáková:
Správa
o (Mitanovom) procese

14

Dana Kršáková:
Kanadské listy Jaroslavy
Blažkovej

15

Celoživotní sprievodcovia
Štefana Porubána

16

Pocit knihy

Ak si pozorne všimame svoj duševný život, ako prirodzene a každodenne prebieha, spozorujeme jeho vrstvitost. Na povrchu sú dobre reflektované, špecifické úkazy: vidím ulicu, idem kúpiť zemiaky, hnevám sa na električky atď. Pod nimi sú úkazy menej reflektované, menej špecifické: som svieži, pobolieva ma chrbát, znervózňuje ma popoludňajšia prednáška atď. A ešte hlbšie sú úkazy takmer nereflaktované, neurčité, málo špecifické: tlak okolností, ťažký život, niečo sa musí zmeniť. Hlboké sú nie myšlienky, ale pocity, tušenia: dokonca sa ťažko odlišuje, čo je ešte duševné, čo je už viac telesné.

Špecifické úkazy sa menia rýchlo a podľa kontextu. Hlboké bývajú trvalé, vyvolávajú pocit osudovosti. Bývajú veľmi všeobecné, sú akoby pozadím alebo podloží život a rozhodujú o tom, čo určujem ako svoje ja. Dokonca často stotožňujeme svoje ja, svoju identitu, s ťažko vysloviteľným, ba nevysloviteľným pocitom seba.

Vrstvovitú štruktúru má nielen osobná duša, ale aj duša spoločnosti. Unamuno pomenoval, čo Sládkovič označil ako tón času, pocit života. Študoval jeden z nich, tragický pocit života.

Pocity života majú svoje zafarbenie. Unamuno naďabil na tragické zafarbenie.

Možno pozorovať trápenie odborníkov, ktorí chcú vystihnúť, čo je romantizmus. Azda platí: romantizmus (alebo romantickosť) je pocit života. Kto ho pociťuje, presne vie, čo je romantickosť, ale zlyháva, ak sa pokúša vysvetliť to. Máme len jeden spôsob, ako vysvetliť, čo je červenosť: ukázať niečo červené.

Komu osud nadelil dlhší život, vie, že pocit života pubertálneho zalúbenca a hľadača je odlišný od pocitu života starnúceho skeptika. Rozdiely v povrchných činnostiach vyplývajú z hlbokých procesov: sú až kdesi v telesných zakotveniach duše.

Azda občasné revolučné zmeny v osobe, zvláštne zážitky, ktoré majú formujúce dlhotrvajúce účinky, sú nie revolúciami poznania, ale zakladajú sa oveľa hlbšie: sú otrasmi v miestach, o ktorých nevieme, o ktorých máme často mýtické predstavy. Životopisy veľkých ľudí, napríklad Pavlov z Tarsu, Lutherov, Cartesiov, Pascalov, ukazujú tajomné premeny: ich myšlienové spracovanie, reflexie, pochopenia, teoretické vyjadrenia sú dodatočné a azda nie úplné a presné. Povrchy nemusia presne tlmočiť hĺbky. Kto ich prežije, často ich tají ako privatissimum: akoby sa ich bál.

Ťažkosť s opisom ducha doby sú ako ťažkosť s opisom vlastného sebacitu. Rozumieme sa, keď sa odvolávame na pocit nového milénia. Je veľmi zreteľný. Ale: keď sa pokúsime vyjadriť ho, spoznáваме, že habkáme. Čo je v pocite najrôzovitejšie? Je naše vzájomné rozumenie sa naozaj rozumenie sa? Ako to možno zistiť?

A navyše: ako artikuluje duch doby s osobným sebacitom? Je duch doby, nálada Svetového ducha, v akomsi zákonitom vzťahu s privatissimumom? Často áno. Musset spísal Spoveď dieťaťa svojej doby a azda samozrejme predpokladal súvislosť dejinnosti so svojím súkromím. Tak tomu aj môžeme rozumieť. Ale nemá nám ujsť súkromný prínos. Napríklad choroba ako časť osobného osudu. Pascalov pocit života by bol iný, ako bol, keby Pascal nebol smrteľne chorý.

Aká je spleť činiteľov, ktoré určujú ľudské pocity? Možno odpovedať: dialektická, aj keď si uvedomujeme, že slovo dialektický sa môže považo-

vať v čase postmoderného pocitu za povážlivé.

Čitateľovi sa prihodí, že zabudne na dej knihy, ktorú kedysi prečítal, na postavy, na kompozičné fine-sy: ale aj po desaťročiach sa presne a s istotou pamätá na jej atmosféru, na jej ťažko vysvetliteľné vyžarovanie, teda na pocit života knihy. Azda najcennejší dar autorského talentu je schopnosť produkovať pôsobivé pocity života knihy: všetko ostatné, čo sa v knihe nájde, je akoby len zá-mienka, len technický prostriedok, dokonca len ornament.

Opäť možno využiť (alebo zneužiť) slovo dialektický. Duch doby iste súvisí s osobným pocitom života autora alebo čitateľa a spoločne sa premietajú do pocitu knihy. Kto číta Máchov Máj, musí sa ponoriť do jeho uhrančivého pôsobenia, do

nález autentický? Nejde o účinky čitateľskej sugescie a hypnózy? Pocity života knihy sú infekčné: môžu účinkovať pri tvorbe globálnych pocitov života vo veľkých spoločenstvách. Možno si všimnúť, ako účinkuje Rousseau. Jeho dielo je obrovské, Rousseau produkovoval nadpriemerne veľa konkrétnych myšlienok. Ale ostal z neho pocit života, ktorý nakazil milióny čitateľov a dodnes na nás, hoci v dvadsiatom prvom storočí, pôsobí. Jeho infekčnosť sa skrýva nie v extenzívnom diele, ale v hociktorom zlomku jeho textov. Stačí si prečítať niekoľko strán, aby sa čitateľ nakazil. Pociť života má akési holografické usporiadanie: v každej časti sa skrýva jeho celok.

Alebo Rilke: prečíta si niekoľko veršov a čitateľ je v klepci – vo zvláštnom, neopísateľnom svete ril-

Blažej Baláž, Čierna kresba 3, 1990, Galéria Jána Koniarka v Trnave, 24. marca – 10. mája 2006

jeho romantickej nálady. Pociť knihy je ako genius loci. Ale Máj nadobudol svoje účinky iste (aj) vďaka romantickému osudu (ktorého časťou je čitateľský osud) Máchov, a Mácha bol dieťaťom svojej doby,

kovčiny, ako to pomenovali ľudia, ktorých dráždila prenikavá čudnosť. Rilkeho básne môžu byť príkladom nezávislosti pocitu života od zrozumiteľnosti. Je veľa Rilkeho básní, ktoré sú nezrozumiteľné pre štan-

Azda najcennejší dar autorského talentu je schopnosť produkovať pôsobivé pocity života knihy: všetko ostatné, čo sa v knihe nájde, je akoby len zámienka, len technický prostriedok, dokonca len ornament.

teda (aj) tlmočníkom Svetového ducha. Máj je teda aj uzavreté dielo, aj dokument o autorovi, aj záznam o svojich časoch. Ako ho bude čítať čitateľ? Tri spôsoby čítania sa budú rôznorodo prelínať a azda preváža štvrté: bude projektovať do textu seba, svoje pocity, nájde sa, azda mu Máj pomôže nájsť a pochopiť niečo z vlastnej identity. Vzniká otázka: ak sa niekto nájde v texte, je jeho

dardné schopnosti rozumu, ale hĺbka duše im rozumie a privlastňuje si ich ako nenahraditeľnú hodnotu. Pociť života je viac ako znalosť.

Čitateľ je často maškrtník pocitov života kníh. Prihodí sa, že kniha, ktorá intelektuálne presahuje možnosti čitateľa, sa predsa len nečíta zbytočne. Dvanásťročný chlapec dostal do rúk Bergsonovu knihu o bezprostredných dátach vedomia.

Bol to prvý filozofický text, s ktorým si mal poradiť. Čítal horúčkovo a namáhavo, ale vecne nechápal, čo číta. Bergsonov text si treba dobre a kvalifikovane premyslieť zrelým, dospelým spôsobom. Ale chlapec sa nevzdal. Prečítal knihu, hoci mu hučalo v hlave, umano cítil, že musí. Podarilo sa mu vycítiť pocit Bergsona. Keď sa k textu vrátil po desaťročiach a rozumel mu ako primeraný čitateľ, spoznal trochu prekvapene, že jeho pocit Bergsona nezmenene v ňom žil a nebolo ho treba korigovať.

vytriezvieť do svojho dogmatizmu. Prebudenie sa pod vplyvom čitateľskej skúsenosti je analóg skúsenosti, ktorú odporúčal Buddha. Kto prečítal Kierkegaardov text o zúfalstve, môže sa prebudieť: pochopí svoje osobné zúfalstvo, ktoré v ňom spalo a bolo by spalo do smrti, keby neúčinkovala šťastná čitateľská náhoda.

Je veľa prebudení, ktoré sú následkami náhod.

Pociť života knihy môže natrvalo senzibilizovať dušu. Napríklad sa môže stať východiskom pre hľadčstvo silných pocitov z malých, nená-

Pociť života je viac ako znalosť. Čitateľ je často maškrtník pocitov života kníh. Prihodí sa, že kniha, ktorá intelektuálne presahuje možnosti čitateľa, sa predsa len nečíta zbytočne.

Aj učené, odborné knihy môžu produkovať pocity života. Nie sú len príručkami na informovanie sa. Medik sa hrozne natrápil, kým preštudoval (naozaj od slova do slova) učebnicu anatómie. Azda laik si nemôže predstaviť čosi suchšie, ako je

padných príhod. Vycibí sa videnie ozvláštnených maličkosť. Napríklad ktosi si všimne, že povrch blata (jestvuje niečo menej cenné a banálnejšie ako blato?) sa ligoce a usporadúva sa do obrazov tak, že sa vynorí silný pocit krásy. Vďaka malému

učebnica anatómie. Ale keď sa na veľké dielo profesora Borovanského čitateľ pozrie už nie ako prestrašený medik, spozoruje jeho holistické pôsobenie a nadobudne silný pocit života knihy. Táto skúsenosť, ktorá nás núti povedať, že kniha o bodových množinách alebo o štruktúre dedičnosti je krásna, napovedá čosi podstatné o pojme informácia. Aj informácia, teda postupnosť núl a jedničiek, vyjadrená Shannonovým vzorcom, má akúsi hlbokú bázu.

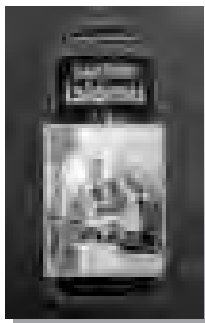
Pociť života knihy môže mať pedagogické účinky. Sú ľudia, ktorí sú nepozorní k sebe. Žijú amorfne, sú (podľa Lasicu a Satinského) ako slepka, ktorá ani nevie, že je slepka. Ťažisko ich života je na povrchu. Potom si prečítajú text, ktorý ich prebudí. Slávne je Kantovo prebudenie z dogmatického spánku po prečítaní Humových textov. Bolo by povrchné myslieť si, že Kant sa od Huma niečo naučil. Hume je silným producentom pocitov knihy. Kant sa, možno si to predstaviť, nakazil, už nemohol

dištancovaniu sa od každodennosti sa zjaví niečo, čo pripomína epoché podľa Husserla. Flak blata je zrazu, hoci na chvíľu, ready made: akoby umelecké dielo. Dostojevského texty majú vysoký obsah malých ozvláštnení: čitateľ sa z nich môže učiť.

Ako v živote, tak v čitateľstve (ktoré je enklávou života, pre niekoho základne významnou) nie je jasné, čo je pravda. Rozlíšiť autentickosť prežívania od jeho odcudzeného falšovania, ktorého hlavnou formou je snobizmus, je azda nad možnosti ľudského rozumu aj pociťovania. Koľkí oddaní čitateľa Mallarmého, Prousta, Kafku, Slobodu sú snobi? Ako sú všetci ľudia disponovaní k dedičnému hriechu, sú disponovaní k dedičnému snobizmu, teda ku klamnej konštrukcii svojich zdanlivých verzí. Čiastočnú falošnosť kultúrneho trhu márnosti nemožno eliminovať, lebo ľudia, autori aj čitateľa sú slabí.

Ivan Žuchá

Dvojaká identita moslimov

- ▲ Jarmila Drozdíková
- ▲ Lexikón islámu
- ▲ Kalligram 2005
- ▲ 270 strán
- ▲ 350 Sk

- ▲ Zdeněk Müller
- ▲ Svaté války a civilizační tolerance
- ▲ Academia 2005
- ▲ 131 strán
- ▲ 219 Sk

Spor o karikatúry proroka Mohameda presiaknutý nahromadenými frustráciami moslimov sa rozvinul do podoby, ktorá vyvoláva civilizačný šok. Na strane vyznávačov Alaha sa ešte väčšmi prehĺbil pocit kolektívneho poníženia, ku ktorému prispeli popri vojne v Iraku a situácii v Palestíne aj aféry, ktoré odhalili škandalózne zaobchádzanie s väzňami na americkej základni Guantánamo či v irackom Abú Ghraibe. V Európe zase vznikla odôvodnená otázka, či má osud niekoľkých podpriemerných karikatúr pre moslimov väčšiu cenu ako ľudský život.

Spor o karikatúry potvrdil, že ľudia, ktorí vyznávajú rôzne normy a hodnoty, často nevedia žiť spoločne bez konfliktov. Hodnotové konflikty sú však v tomto prípade najčastejšie dôsled-

Každý úzus alebo zákaz možno citlivo reinterpretovať – aj islam je nakoniec iba taký, aký si ho urobia moslimovia.

kom kultúrnych a náboženských rozdielov a nie akéhosi vopred naplánovaného a fatálneho Kulturkampfu. Do polohy civilizačnej zrážky môže tieto odlišnosti pretransformovať až dobrodružná politika, ktorá uprednostňuje momentálne nálady a mocenské ambície pred hľadáním porozumenia.

Umenie, hudba či literatúra sa v islamskom svete až do 20. storočia rozvíjali odlišne, neustále opakovanie foriem a uhladenosť sa cenili oveľa viac než originalita. Zatiaľ čo Ježiš, ktorý je pre väčšinu kresťanských denominácií stelesnením Boha, prípadne Božieho Syna, sa bežne zobrazuje ako človek, prorok islamu, ktorý o sebe vyhlasoval, že je iba človek, ktorý tľmočí Božie posolstvo, moslimovia zobrazovali zriedkavejšie. Princíp prísneho monoteizmu mal v islame vplyv aj na estetické cítenie, vďaka čomu sa maľba a sochárstvo u Arabov prakticky nerozvinuli. Na rozdiel od vyspelých a štruktúrovaných spoločností perzského a antického civilizačného okru-

hu nemohli nadväzovať na bohatú figurálnu tradíciu. Preto neprekvapí, že v Iráne, v Osmanskej ríši či v ríši indických Mogulov pristupovali moslimovia k zobrazovaniu postáv omnoho ľahkomyseľnejšie ako Arabi. Karikatúra proroka je však aj v dnešnej dobe väčšinou neprijateľná, a to i v umiernených kruhoch. Toto tabu sa v „dobrej“ spoločnosti jednoducho neprekráča, a to aj napriek tomu, že využívanie karikatúry ako takej je v moslimskom svete bežné.

Islam vo svojom apeli na prísny monoteizmus striktné zakazuje predovšetkým antropomorfizovať Boha (Alaha). Boh ako všadeprítomný stvoriteľ nesmie byť pridružený k nikomu. So základnými textmi islamskej viery je to však zložitejšie. Zatiaľ čo v Koráne zákaz spodobovania nenájdeme, v moslimskej tradícii (hadís) už áno. Zákaz zobrazovať proroka teda nie je vo svojom jadre teologického charakteru, ale je skôr prejavom piety k poslovi Božiemu. Jeden z hadísov tvrdí, že „v Deň vzkriesenia bude Boh považovať tých, ktorí zobrazovali ľudské bytosti, za najviac hodných trestu“ alebo, že „anjeli nevstúpia do domu, kde je pes alebo obraz“. Umajjovský kalif Jazíd II. (720 – 724) vo svojom edikte sám vyzval na ničenie idolov a vyvolal obrazoboreckú vlnu. Napriek istej variabilite sa sochy vnímali ako navádzanie na pohanské praktiky predislamskej éry džáhilje (pohanstvo, v prenesenom zmysle až barbarstvo). Dokonca aj v sekularizovanej Tureckej republike chápala väčšina obyvateľov Atatürkove sochy, ktoré úrady umiestňovali na verejných miestach, ako modloslužobníctvo a mystické bratstvo ticianiovcov ešte v 50. rokoch 20. storočia prišlo s násilnou kampaňou ničenia sóch zakladateľa republiky.

Pokiaľ by Arabi, podobne ako Peržania, osmanskí Turci či Indovia, oceňovali spodobovanie človeka, boli by určite našli dostatok argumentov a kľúčiek ako moslimskú tradíciu bagatelizovať a obchádzať. Každý úzus alebo zákaz možno citlivo reinterpretovať – aj islam je nakoniec iba taký, aký si ho urobia moslimovia. Na ilustráciu stačí pripomenúť, že napriek zaradeniu požívania alkoholu medzi najväčšie zločiny z kategórie harám sa moslimskí duchovní (ulamá) zväčša snažili používaním rôznych až špekulatívnych interpretačných postupov zlaďiť právo so spoločenskou praxou a zmierniť tak prísne postihy. Fixnosť a značná obmedzenosť sémantických

zdrojov však islamu nedovolila vykročiť vo figurálnom umení na cestu slobody a voľnosti a hlavný prúd islamu si tak osvojil teóriu umenia ako dekorácie a ornamentu, nie však umenia ako alegórie a predstavivosti.

Okrem islamského umenia sme v súčasnosti často konfrontovaní aj s ďalšími aspektmi moslimskej viery, so spoločensko-politickým vývojom v arabsko-islamskom svete, prípadne s osudmi moslimských imigrantov v Európe a USA. Lexikón islámu z pera slovenskej arabistky a anglistky Jarmily Drozdíkovej prístupuje aj tieto rozmery islamu. A hoci svet veriaceho moslima nám podľa autorky neotvorí ani podrobná znalosť Koránu, zbiere moslimských tradícií a kompendií islamského práva, pretože tajomstvo islamu, podobne ako pri iných náboženských systémoch, spočíva v „neprenosnej skúsenosti viery“, Lexikón islámu predsa len aspiruje na to, aby poučil a zodpovedal veľa otázok. Podáva stručné definície islamských nábožen-

ských a právnych termínov a krátke profily významných postáv islamu. Predstavuje náboženské sekty, politické hnutia, uvádza kľúčové informácie o moslimských štátoch a o krajinách s významnou moslimskou menšinou, nevychádza zmienky o radikálnych fundamentalistických hnutiach a terorizme, pretože „islamský terorizmus je jedno z moderných barbarstiev, podobne ako etnické čistky v kresťanskej Európe“.

Encyklopedický prehľad by bol ešte plastickejší, keby autorka venovala pozornosť aj jeho cestám u nás doma. Islamistika spolu s turkologickými štúdiami má totiž pre Slovensko aj ten význam, že ide o jediný orientalistický odbor, ktorý mal v historickej minulosti, hlavne v čase osmanskej expanzie a obsadenia juhoslovenského pomedzia v 16. a 17. storočí osmanskými Turkami, styčné body s našimi národnými dejinami. Navyše sa obyvatelia Uhorska dostávali do bezprostredného styku s moslimami už v 12. storočí (a pravdepodobne aj skôr), keď uhorskí panovníci usídľovali v krajine islamizovaných Pečenehov, hlavne v pohraničných oblastiach ako strážcov hraníc. Povrchne islamizovaní Pečenehovia sídlili napríklad aj v dnešnom Pečenskom lese na petržalskej strane Dunaja. Pečenehovia hovorili turkickým jazykom, ale na ich etnogenézu sa podieľali aj iné etniká, predovšetkým iránske. Ďalšou významnejšou moslimskou skupinou v Uhorsku boli približne v rovnakom čase Chvárezmčania, nazývaní aj Chalizovia, populácia ktorej domovinou boli oblasti na juh od Aralského jazera. Z ich jazyka pochádzalo naše ľudové pomenovanie bašurman, po maďarsky böszörmény, ktorým sa označoval moslim.

V súvislosti s moslimami na Slovensku by stáli za zmienku aj ďalšie fakty, napríklad to, že v čase existencie Československej republiky jestvovali paradoxne dve normy pre islam v Čechách a na Slovensku. Zatiaľ čo v českých krajinách bol na základe zákona o uznaní islamu v Rakúsku z roku 1912 zlegalizovaný „iba“ islam hanífovského ritu (právneho smeru, ktorý platil v Osmanskej ríši), na Slovensku formálne platil uhorský zákon z roku 1916 o uznaní „islam ako takého“. Väčšiu pozornosť by v budúcnosti mala slovenská islamistika venovať islamu a moslimom v Slovenskej republike, ktorí sa regrutujú najmä z radov moslimských študentov a imigrantov. V súčasnom období sú aktivity moslimov na Slovensku, ktorých je približne 5-tisíc, spojené so snahami o výstavbu modlitebne či kultúrneho centra, ktoré zatiaľ slovenské úrady nepovolili.

Zaujímavé pohľady na otázky medzikultúrneho a medzináboženského dialógu, predovšetkým interakcie západného (kresťanského) a moslimského sveta, prináša aj práca arabistu Zdenka Müllera. Jej záber je naozaj široký, aj keď v jadre sa opiera hlavne o frankofónne pohľady. Veľkým potenciálnym nebezpečenstvom, ktoré si mnohí moslimovia, zdá sa, nedostatočne uvedomujú, je podľa nej to, že „súčasný islam sa v kontakte so Západom správa menej ústretovo a oveľa agresívnejšie ako predtým. V mnohých smeroch sa prezentuje ako antitéza súdobných tendencií v moderných spoločnostiach“. Moslimský svet doslova kultivuje islam ako vhodný prostriedok na vyjadrenie frustrácií z dnešného sveta, akoby mal „cézar v Mohamedovi“ dostať primát pred zmierlivejšími koránovými pasážami.

Nemalá časť moslimov v Európe sa ešte len bude musieť naučiť žiť s mnohorakosťou v pluralistickej európskej spoločnosti, ktorá vo verejnej sfére neuznáva nárok na Absolútum. Zatiaľ to však vyzerá skôr tak, ako keby mnohí

moslimovia „odišli“ z domova do novej „vlasti“ bez toho, aby svoj domov mentálne opustili. Platí to rovnako pre druhú či tretiu generáciu prisťahovalcov, ktorí krajinu pôvodu rodičov či starých rodičov nikdy ani nenavštívili. Kritici nie neodôvodnene vyčítajú Samuelovi Huntingtonovi, autorovi monografie Zrážka civilizácií, esencionalizáciu civilizačnej identity, ale s premisami, ktoré figurujú za jeho argumentmi mnohí moslimovia, autorovi monografie Zrážka civilizácií objavili v skutočnosti radikálni islamisti dávno pred Huntingtonom, pričom mohli budovať aj na tradičnej predstave, že islam má svoj národ v podobe moslimskej obce (umma Muhammadíja). Vďaka tomu je moslimom predstava národného štátu

nemohol mať viac, hoci aj hierarchizovaných identít, ale preto, že moslimovia často uprednostňujú predstavu vlastnej výlučnosti na úkor hľadania konsenzu s majoritnou spoločnosťou. Navyše, mnohorakosť identít má aj svoje prirodzené limity, človek napríklad nemôže byť zároveň katolíkom aj moslim, tak ako sa nedá ani najvyššou slovnou ekvilibristikou presadzovať islamské právo spolu so sekulárnym zákonodarstvom. Urobiť z moslimských prisťahovalcov európskych občanov na platforme náboženskej ortodoxie a wahhábizmu je cesta vopred odsúdená na neúspech. Budovanie paralelných spoločností do budúcnosti nemôže patriť medzi základné ľudské práva, pretože udele-

Budúcnosť islamu v Európe bude do veľkej miery závisieť od toho, kto ho bude učiť a interpretovať a aké ciele bude pritom sledovať.

budovaného na jazykovo-etnických či teritoriálnych kritériách cudzia. Tá istá myšlienka sa v opačnom garde v arabčine dá vyjadriť aj prísloviem al-kufru millatun wáhida, čo voľne preložené znamená, že nemoslimovia tvoria jednu skupinu (doslova „Neverectvo je jeden národ“). Keďže všetci moslimovia sú si navzájom bratmi, radikálnejším z nich nič neprekáža v tvrdení, že „brat vo viere je brat, aj keď nemá pravdu“.

U veľkej časti moslimov v krajinách EÚ sme tak svedkami zrodu dvojakej identity. Títo ľudia sú síce občanmi toho-ktorého štátu, majú európske pasy a sociálne poistenie, ale oveľa viac ako so svojím občianstvom sa neraz identifikujú so spoluvercami v najrozličnejších krajinách a komunitách sveta. Ústavný patriotizmus je pre nich čisto formálny (čo neznamená, že ústavný systém nevyužívajú podobne ako ostatní obyvatelia všade tam, kde sa im to hodí), ale väzby k svojmu okoliu vnímajú cez náboženskú príslušnosť. V týchto trendoch ich mimovoľne posilňuje správanie mnohých Európanov, ktorí stratili akúkoľvek (aj sekulárnu) hodnotovú orientáciu, pokiaľ, pravda, za hodnotu nebudeme pokladať mamonu, a vlastnú zmätenosť a indiferešnosť považujú na oprávnený úžas moslimov za toleranciu, pričom však moslimom neponúkajú nijakú alternatívu.

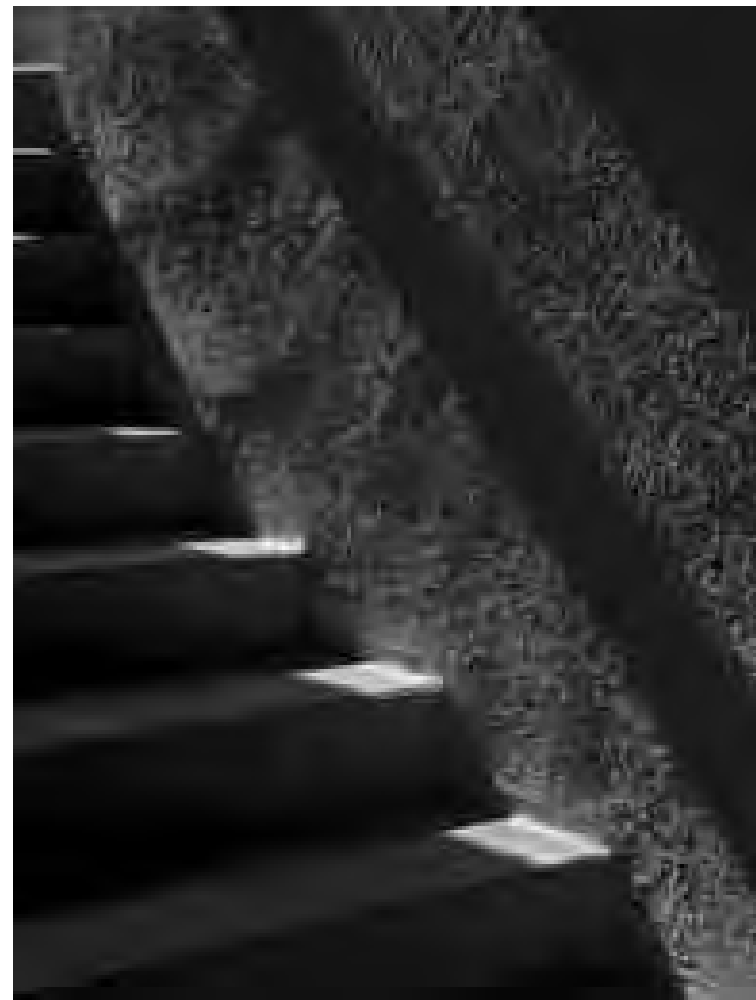
Táto „dvojaká príslušnosť“ mnohých moslimov vytvára prekážky pri ich integrácii nie preto, že by niekto

nie sebaurčovacího práva na báze náboženskej príslušnosti by bolo krokom k vážnej kríze európskej pluralitnej spoločnosti. Budúcnosť islamu v Európe bude do veľkej miery závisieť od toho, kto ho bude učiť a interpretovať a aké ciele bude pritom sledovať.

Integráciu prisťahovalcov navyše nekomplikujú len kultúrne či náboženské faktory, ale aj otázky zamestnanosti či rasistické postoje časti Európanov. Pracovný trh sa vo vyspelom svete v posledných dekádach pretransformoval na nepoznanie. Vývoj pripravil imigrantom mnoho nových prekážok, ktoré ani pri najlepšej vôli nemôžu ovplyvniť. Staršie generácie imigrantov sa integrovali zväčša cez národný a robotnícky „filter“ v každodennom styku s autochtónnym obyvateľstvom. Nemalé zásluhy na integrácii poľských, talianskych, španielskych či židovských prisťahovalcov, napríklad vo Francúzsku, malo ľavicové a komunistické hnutie. Transformácia v oblasti technológií však v posledných desaťročiach spôsobila, že tradičné robotnícke profesie prešli obrovskou premenou, rozšírila sa ponuka „flexibilnej“ práce a rôznych zmluvných a drobných činností (petit boulot), ktoré neumožňujú ani sa integrovať, ani vytvárať hlbšie spoločenské väzby. Hľadanie a nachádzanie ideálneho modelu preto ešte nejaký čas rozhodne potrvá.

Gabriel Pirický

Jana Peterská, bez názvu, 2000 – 2005

Politika realizmu

- ▲ Clemens Verenkotte
- ▲ **Das Ende der friedlichen Gesellschaft**
- ▲ Droemer/Knaur 2005
- ▲ 335 strán
- ▲ 19,90 Euro

- ▲ Lothar Rühle
- ▲ **Das Reich des Guten**
- ▲ Klett-Cotta 2005
- ▲ 382 strán
- ▲ 19,50 Euro

Realita nepustí. Nemožno pred ňou privrieť oči a slastne sa odovzdať sentimentálnym snom o ideálnej spoločnosti. Jedenásty september a medzinárodno-politický vývoj po ňom bol nepríjemným budíčkom aj pre tých najväčších pacifistických rojkov. Svet sa pritom po roku 2001 vlastne ani veľmi nezmenil. Čo sa zmenilo, je vnímanie základných mocenských siločiar, ktoré síce už dlhší čas dominujú globálnej politickej scéne, no široké publikum si ich dosiaľ priveľmi nevsímalo – z tých či oných dôvodov. Tieto primárne determinanty si pod analytickú lupu berú dve mimoriadne zaujímavé publikácie z pera renomovaných nemeckých odborníkov. Publicista Clemens Verenkotte napísal knihu Koniec pokojnej spoločnosti s podtitulom Nemecké ilúzie v dosiaľ prvej knihe; politický analytik Lothar Rühle publikáciu Ríša dobra s podtitulom Mocenská politika a globálna stratégia Ameriky.

Amerika bez strategických rivalov Každému pozorovateľovi globálnej politickej scény je jasné, že dominantnou veľmocou sú Spojené štáty. V súčasnosti má jedine Amerika výhodnú zemepisnú polohu, dostatočný počet obyvateľov, adekvátnu ekonomickú silu a príslušné vojenské prostriedky, aby sa mohla na istý čas usadiť na vrchole mocenskej pyramídy. Ale iba na istý čas, pretože z dlhodobého hľadiska sa na obzore vynárajú nové supervelmoci, ktoré si budú nárokovať na adekvátny kus z globálneho mocenského koláča.

Lothar Rühle zastáva názor, že na najvyššiu úroveň globálnej moci sa vedľa Spojených štátov môže vyšplhať Čína. Či sa Washington a Peking

Kissingera. Ten sa v roku 1971 spýtal v Pekingu vtedajšieho ministerského predsedu Čou En-laja, aký má náhľad na Francúzsku revolúciu v roku 1789. Čou En-laj, syn mandarína z poslednej cisárskej epochy, sa zamyslel a po dlhom dumaní odvetil, že ešte je priskoro hodnotiť následky tejto udalosti, ktorá sa odohrala pred takým krátkym časom... Na ozrejmienie: Čína má za sebou okolo tritisíc rokov štátnosti, Spojené štáty niečo vyše dvesto rokov.

Situácia Ruska je očividná: je viac ako otázne, či sa Moskva vôbec niekedy dostane čo i len do blízkosti americkej mocenskej úrovne. Najpravdepodobnejším scenárom je, že rozpadom Sovietskeho zväzu sa definitívne skončil pobyt Moskvy na svetovom mocenskom výšni a že sa na ň už nikdy nevráti. Správnosť tejto trizvnej analýzy nevyvráti ani súčasný ruský rozkvet, ako ju prezentuje Rühle v knihe Ríša dobra, v ktorej precíznym analytickým skalpelom rozoberá celý globálny strategicko-politický diapazón – od Spojených štátov cez Čínu až po Rusko. Terajší moskovský rozmach je totiž podmienený subjektívnym faktorom: historicky rekordnými cenami za ropu a zemný plyn, a nie je podporený objektívnymi mocenskými príčinami: vyspelosťou ekonomikou, civilizačnou prítlačivosťou či globálnou schopnosťou multidimenzionálnej projekcie vojenskej sily.

Európa potrebuje Ameriku

– a naopak Takisto Európa by sa mala pripraviť na zmenu svojho strategického významu. Starý kontinent už nie je dejiskom studenej vojny, jeho význam pre Spojené štáty sa neustále znižuje. Európski politici (a mnohí z nich voľky-nevoľky) si budú musieť priznať, že ich ekonomický a vojenský potenciál v nijakom prípade nestačí na to, aby hrali samostatnú úlohu pri najdôležitejších mocenských gambitoch; ideologicky nezaťaženie odborníci priznávajú, že bezpečnostná a strategická závislosť Európy od Ameriky sa v blízkej budúcnosti v nijakom prípade nezmenší – skôr naopak. A vytvárať „mocenský protipól“ voči Spojeným štátom – na takýto strategický projekt nemá Európa vzhľadom na vojenské a politické možnosti ani náznak šance.

Samozrejme, že toto neznamená, aby Európania – ako sa ľudovo hovorí – držali ústa a krok. Musia vo Washington otvorene hovoriť o amerických chybách a strategických prešľapoch, ktorých je veru viac ako dost, ako sa možno dočítať v knihe Clemensa Verenkotteho. Omnoho účinnejšie je však argumentovať z pozície spoľahlivého strategického partnera, zastávajúc tie isté principiálne pozície, než z neustále kritizujúceho postavenia večného frfloša so vševedkovskými črtami.

Clemens Verenkotte podčiarkuje tiež nutnosť Európy, a v tomto kontexte vyzdvihuje predovšetkým Nemecko, uvedomiť si neodškriepiteľný fakt, že „svet sa stal neistejším“. Stažuje sa, že v Nemecku sa dosiaľ vôbec nevedia debata o to, kam by mohlo viesť úpl-

nykajúcej tour d'horizon zápolenia západných demokracií s hrozbou medzinárodného terorizmu, ktorej si berie najmä Spojené štáty pod kritickú politickú lupu.

Druhou stranou americko-európskej mince je však skutočnosť, že Washington má omnoho silnejšie mocenské páky voči Bruselu než naopak. Dosiaľ bola hlavným americkým prevodovým euro-hriadeľom predovšetkým Veľká Británia. V súčasnosti sa k nej podľa Rühleho pridružuje aj Poľsko. Ak by v budúcnosti do EÚ vstúpili Turecko a Ukrajina, potom by sa „skončil sen o európskej strategickej nezávislosti nielen voči Amerike, ale aj voči Rusku“. Preto sa Rühle domnieva, že „rozšírenie EÚ cez Malú Áziu až k hraniciam so Sýriou, Irakom a Iránom by iba posilnilo strategickú kontrolu Washingtonu nad Európou“.

V tejto súvislosti však nemožno zabúdať, že tak ako Európa potrebuje Ameriku, tak aj Amerika potrebuje Európu. Obaja sú na seba odkázaní. Čím skôr si to uvedomia príslušní politici na oboch stranách Atlantiku a skončia s krátkozrakými politickými a ekonomickými šľuchancami, ako aj s ne-

Vytvárať „mocenský protipól“ voči Spojeným štátom – na takýto strategický projekt nemá Európa vzhľadom na vojenské a politické možnosti ani náznak šance.

premysleným stávaním do popredia podenkových náhľadových rozdielov a zametaním spoločných hodnotových zástojov pod koberec, o to lepšie pre celú západnú civilizáciu. Partnerstvo Európy a Ameriky by – samozrejme – nemalo byť nekritickými a nekonečnými medovými týždňami s neúprimnými úsmevmi, ale spoluprácou, založenou na vzájomnej úcte a konštruktívnej kritike.

Zatiaľ čo po „11/9“ uskutočnili Spojené štáty najväčšiu revíziu svojej bezpečnostnej a vojenskej politiky od konca druhej svetovej vojny, vaľkala sa Európa na víťazných studenových vavrínoch. Avšak obaja: ako Nový, tak aj Starý kontinent si musia uvedomiť, že riziko teroristických útokov je dlhotrvajúcim stavom – a musia z tejto smutnej skutočnosti vyvodiť jednoznačné závery, nielen Američania, ale aj Európania.

Rovnováha strachu, keď NATO a Varšavský pakt na seba mierili atómovými hlavicami, súc si vedomí, že začať jadrovú vojnu je nemožné, lebo by znamenala koniec sveta, bola síce v západnej civilizácii predmetom nekonečných – eticky podmaľovaných – polemík. Z čisto mocenského hľadiska však pre Európanov predstavovala vlastne perfektnú bezpečnosť. Táto rovnováha je už za nami. Na miesto pasívnej západnej odstrašovanej sily nastupujú pomaly ale iste vojenské zásahy mimo Európy, ktoré majú nezriedka pochybnú medzinárodnoprávnu legitimitu, neurčitú dobu trvania a často nevelmi isté vyhliadky na úspech. Z takmer absolútnej bezpečnosti (opierajúcej sa o atómovú rovnováhu strachu) sa stala relatívna bezpečnosť (obávajúca sa meňavkovitého medzinárodného terorizmu), ktorej budú musieť svoje strategické koncepcie prispôbiť ako Amerika, tak aj Európa. V tom najlepšom prípade spoločnými silami – ako konštruktívni transatlantickí partneri.

Usama bin Ládín americko-európskym kanagomom Je načase, aby si Starý a Nový kontinent uvedomili, že v boji proti medzinárodnému terorizmu sa nachádzajú na jednej lodi. Americká stratégia je pritom podľa Rühleho pomerne jednoznačná: Ide o kombinovanú akciu odpovede, odplaty, odstránenia, ako aj prevencie s cieľom zabezpečiť sa

valili dva najväčšie európske balvany, zafažujúce transatlantické vzťahy. Aj vo Washingtone sa na povrch dostáva oveľa väčší ohľad na európske realie.

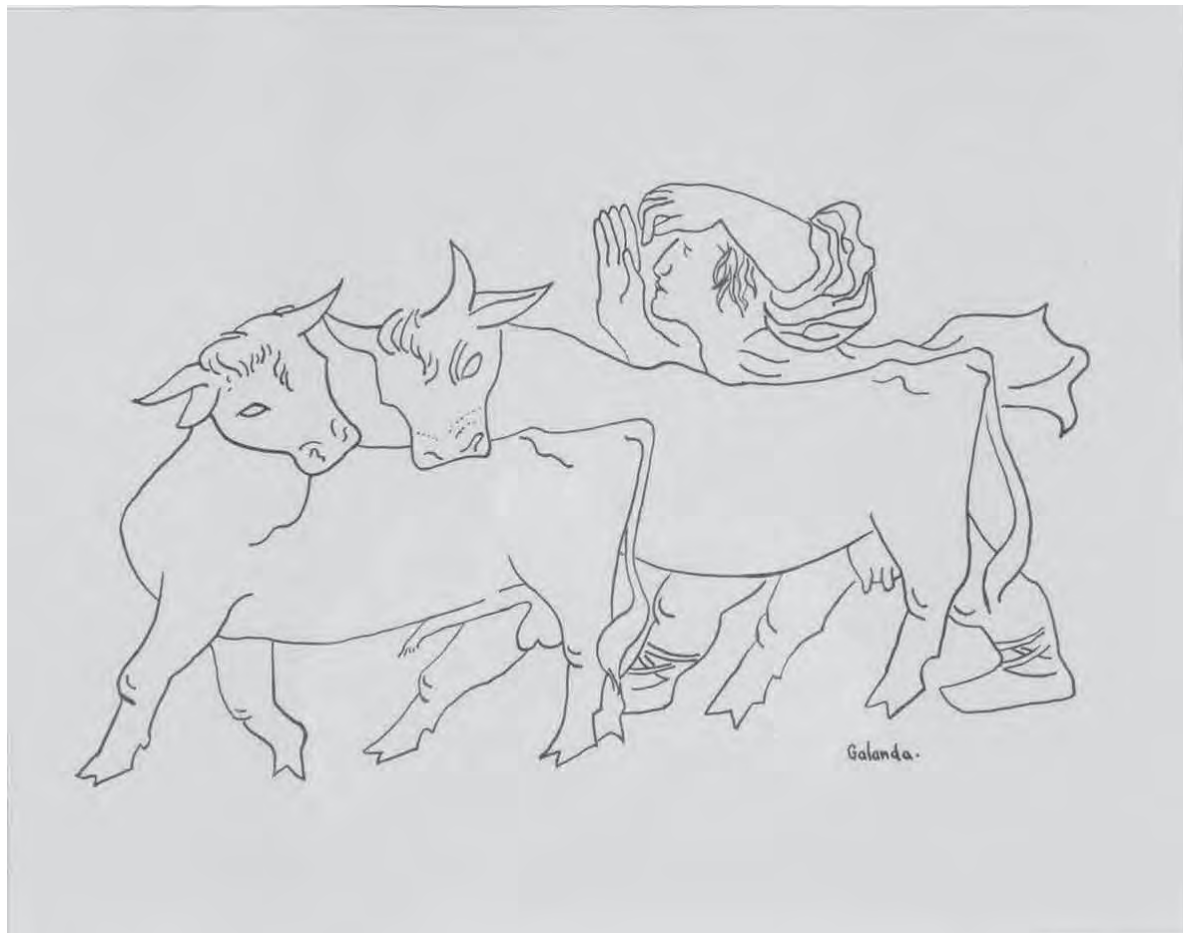
Dobrotivý americký hegemon alebo globálny agresor? V neposlednom rade: Či už niekto v Európe chce alebo nie, súčasným hegemonom globálnej politickej scény sú Spojené štáty. Washington je však – či už americkí politici chcú alebo nie – odkázaný na zásadnú podporu európskych partnerov (ako aj pragmatickú spoluprácu s islamskými štátmi). Len vtedy môžu Spojené štáty podľa Rühleho pôsobiť aj v stredno- a dlhodobom horizonte ako Ríša dobra, ako Ameriku charakterizoval profesor Anders Stephanson v knihe Manifest Destiny: American Expansionism and the Empire of Right.

Od rovnováhy strachu (opäť) k rovnováhe síl Mnohí renomovaní zahraničnopolitickí analytici, ako napríklad nemecký publicista a spoluvydavateľ mienkotvorného týždenníka Die Zeit Josef Joffe, sa zasadujú za to, aby sa európski a americkí politici konečne vrátili ku „klasickému“ politike rovnováhy síl, teda k politike bezpečnostného realizmu. Poukazuje na legendárnu esej z roku 1946 nemenej legendárneho Georga F. Kennana. Ideový otec politiky zadržania (komunizmu) totiž pri pohľade na vtedajší Sovietsky zväz a agresívnu stalinskú politiku dôvodil, že Západ musí uskutočniť „dlhodobú založenú, trpezlivú, ale súčasne odhodlanú a ostrážitú politiku voči Moskve“, ktorá by mala za cieľ podporiť „zmierenie, ba rozpad sovietskej moci“. Joffe podčiarkuje, že Západ napokon dosiahol oba ciele: odideologizovanie, ako aj kolaps komunizmu. A odporúča pre Starý a Nový kontinent tak nasmerovať dlhodobú západnú politiku duálneho realizmu, aby sa orientovala podľa spoločných západných hodnôt a súčasne sledovala západné záujmy.

Otázkou – pravda – zostáva, či európski a americkí predstavitelia budú schopní preskočiť svoj vlastný prchavý tieň, orientujúci sa poväčšinou podľa najnovších prieskumov verejnej mienky a krátkodobých ekonomických záujmov. Zasadzovať sa za hodnoty a súčasne sa orientovať podľa spoločných národných, regionálnych a civilizačných záujmov si totiž vyžaduje silné nervy, politickú výdrž, principiálnu pevnosť a nastolenie presvedčenie o správnosti nastolenej línie.

Ján Šalgovič

Mikuláš Galanda (1895 – 1938), Pastier a kravy, 1934, Galéria Jána Koniarka v Trnave, 24. marca – 10. mája 2006

stanú rivalmi o mocenské žezlo, sa podľa neho dnes nedá predvídať, lebo táto otázka vyvstane v pomerne ďalekej budúcnosti, až v druhej polovici tohto storočia. V tejto súvislosti však nemožno stratiť zo zreteľa, že v Ázii (a v islamských štátoch takisto) majú politici pred očami iné časové horizonty ako ich upachtení americkí a európski kolegovia. Azda najlepšie to dokumentuje bonmot bývalého amerického ministra zahraničných vecí Henryho

né ignorovanie bezpečnostno-politických následkov politiky amerického prezidenta Georga W. Busha. Doteraz totiž nemeckí politici, najmä bývalý sociálnodemokratický kancelár Gerhard Schröder a jeho červeno-zelený kabinet, poskytovali ľuďom nebezpečnú ilúziu, že Nemecko a Európa môžu kráčať vlastnou cestou, nezávislou od americkej – alebo dokonca ist proti politike USA, dôvodí Clemens Verenkotte v knihe Koniec pokojnej spoločnosti:

Optimizmus rozvratu a rozvrat optimizmu

- ▲ Francis Fukuyama
- ▲ **Veľký rozvrat**
- ▲ Preklad Dezider Kamhal
- ▲ Agora 2005
- ▲ 344 strán
- ▲ 370 Sk

Do čítania Veľkého rozvratu som sa pustil s určitou skepsou voči autorovi, ktorý s tézou o „konečnej“ príťažlivosti liberálnej demokracie prišiel krátko predtým, než proti nej začal vojnu víťazný nepriateľ. Mnohí z nás, ktorí nedokážeme čítať až tak rýchlo, ako Fukuyama píše, máme nezaslúženú výhodu spomínať na udalosti, ktoré pre autora patrili do ešte len načrtávanej budúcnosti (autorovo presvedčenie

konanie a prejavujú sa (aj) veľkým „polomerom dôvery“. (Ozaj, prekračuje ten váš polomer hranice rodiny?) Fukuyama oslabovanie sociálneho kapitálu a veľký rozvrat dokladá negatívnymi trendmi v zločinnosti, v rodine a dôvere. Tu Fukuyama, podobne ako Robert Putnam a James Coleman, reprezentuje prístup, pri ktorom je sociálny kapitál charakteristikou komunity, a to v podstate faktorom pozitívnym. No na rozdiel od Putnama, podľa ktorého sa sociálny kapitál vytváral dlhé stáročia, Fukuyama – zdá sa – vidí možnosti poškodzovania i obnovovania sociálneho kapitálu v kratších časových horizontoch. Na druhej strane, koncept sociálneho kapitálu u P. Bourdieua sa viaže skôr na jednotlivca; silné a stabilné štruktúry sociálnych sietí môžu predstavovať aj prekážku ekonomického a sociálneho vývinu. Toto ešte ďalej dovádza Townsleyho (et al.) konceptualizácia, ktorá hovorí o dominantnej role sociálneho kapitálu práve v predmodernej spoločnosti. Podľa A. Gottlieba bolo obdobie fukuyamovského rozvratu obdobím vysokého ekonomického rastu. Ako teda vlastne pôsobí sociálny kapitál a jeho oslabovanie? Pojem, pri všetkej jeho pocítovanej dôležitosti, ešte stále zostáva pomerne neurčitý, napríklad Tomasz Zarycki uvádzal skvelý príklad zrážky dvoch interpretácií sociálneho kapitálu. V Poľsku najprv identifikuje

druhá interpretácia vyzdvihuje posledne menovaný región ako vzor modernity, pružnosti a podnikavosti, zatiaľ čo protikladne orientovanú Galíciu vidí ako skostnatý priestor amorálneho familizmu.

Fukuyama dokladá rozvrat veľkým množstvom údajov, odvoláva sa na množstvo osobných i neosobných zdrojov. Na druhej strane prejavy konštatovaného obratu sú doložené menej presvedčivo a s odstupom času pribudli nové otázky. Napríklad novšie čísla ukázali – ako upozorňuje Donald Brown – opätovný rast kriminality. Fukuyama poučene využíva poznatky klasikov sociológie (E. Durkheim, F. Tönnies, M. Weber), súčasných sociológov a politológov, poznatky ekonómie a biológie. Zvlášť biológia mu poskytuje dôležité spoluvysvetlenia: „Biológia človeka vytvára predispozíciu na riešenie problémov kolektívneho konania, ale konkrétne normy a metanormy, ktoré si daná skupina jednotlivcov vyberá, sú vecou kultúry, a nie výsledkom prírody.“ Pri obnove spoločenského poriadku kladie Fukuyama veľký dôraz práve na ľudskú prirodzenosť a vytváranie noriem. Čo je však vlastne prirodzené? Rešpektoval by som v tomto smere poznatky biológie (čím nás evolúcia vybavila, aké sklony v sebe máme) a kultúrnej antropológie (čo je spoločné pre všetky kultúry). Fukuyama píše, že prirodzeným stavom je občianska spoločnosť usporiadaná podľa morálnych pravidiel. Dá sa však hovoriť napríklad v klanových spoločnostiach vôbec o „občianskej spoločnosti“? A ako je možné, že veľká časť sveta tak dlho zostáva „mimo prirodzeného stavu“? Nemal by im to niekto povedať, aby im to došlo? Azda je to inak. Zoberme si európsky príklad južného Talianska. R. Putnam usudzuje – podľa mojej mienky správne –, že spoločstvo sa najväčšmi obáva anomie, teda stavu, v ktorom by prestali platiť akékoľvek normy. Niektorým spoločnostiam s vhodnými tradíciami sa podarí dosiahnuť „najlepšie riešenie“ v podobe kultúry občianstva a existujúcej dôvery s veľkým polomerom. Ak je však takáto kultúra nedostupná, nastupuje „druhú

najlepšie“ riešenie a začína sa reprodukovat kultúra patrónov a ich klientov. Tým druhým riešením sa odvrátila najväčšia hrozba, anomia, na „prvú ligu“ však také spoločstvo nedosiahne. Tento príklad azda hovorí, že ľudsky prirodzená môže byť nielen „obnova“, ale aj „neobnova“ spoločenského poriadku v zmysle bohatého sociálneho kapitálu. A obnova spoločenského poriadku je zrejme možná tam, kde je dostatok alebo aspoň kritické množstvo sociálneho kapitálu. Možno je to tak, ako v tzv. efekte svätého Matúša – kto má dosť, bude mu pridané, kto má málo, nedostane.

Fukuyama podrobne hovorí o individualizme, ktorý sa už mení na „druh uzatvoreného sebeckta“, o predlžovaní veku, technológiách (vrátane antikoncepcijnej pilulky), zmenených pozíciách žien v spoločnosti, oslabovaní manželstva, poklese pôrodnosti, o rozleptaní všetkých foriem autority. S ohľadom na sociálny kapitál polemizuje s argumen-

o samoorganizácii, z ktorej má vziť obrat a obnova, pridá výpočet situácií, keď sa s ňou veľmi počítať nedá. Pripojí upozornenie, že hierarchické organizácie zo sveta neodídu. Sám sa pýta: „Kde zlyháva spontánny poriadok?“ A keď „konzervatívne“ vysvetlí príčiny rozvratu (individualizmus, oslabenie rodinných väzieb atď.), dopovie, že konzervatívno-náboženský recept nepovažuje za dobrú voľbu. Tento recept totiž obsahuje moralizovanie, príkazy i zákazy a viedol by skôr k výsledným medzikonfesným napätiam.

Dobré knihy nebývajú živé iba veľkými konceptmi a logikou príbehu. Ponúkajú nám na každom kroku aj množstvo poznámok, informácií, postrehov a tvrdení, pri ktorých sa potešíme alebo zastonáme nesúhlasom – ale nenuďia prázdnotou. Vo Fukuyamovej knihe nájdeme takých mnoho. Pokiaľ máte v niektorých častiach svojho mesta silný pocit neporiadku, vedzte, že býva často nasledovaný nárastom zločinnos-

Individualizmus sa Fukuyamovi spája s morálnym relativizmom, čo priamo vedie k spochybneniam autorít. So vzostupom individualizmu dochádza následne k miniaturizácii spoločenstiev v zmysle znižujúceho sa polomeru dôvery.

Fukuyama nie je jediný, kto sa na veľké krízy pozerá cyklicky, ojedinelejší je skôr v tom, že takto sa pozerá iba na vývin sociálny a morálny. Naproti tomu historický vývin politický a ekonomický vidí ako progresívny a smerujúci k liberálnej demokracii.

hegeliána však neskôr nezmenili ani tie). Originál Veľkého rozvratu vyšiel v New Yorku ešte v minulom storočí a rok po tom bol publikovaný napríklad jeho poľský preklad (2000). Vydavateľstvu Agora patrí poklona za slovenské vydanie koncom roka 2005, všeobecnejšie len môžeme ľutovať, že ani jedno vydavateľstvo to nestihlo v „poľskom“ termíne.

Touto prácou sa Fukuyama z istého hľadiska radí medzi takých autorov (ako spomedzi dávnejších napr. O. Spengler, A. Toynbee, P. Sorokin, J. L. Fischer), ktorí krízu nielen tematizujú, ale ju aj umiestňujú, často expresívne, priamo do názvu práce. Ostatne, veľká časť sociológie sa zrodila z krízy spoločnosti, zaoberala sa ňou i tým, čo z nej nové vzišlo. Asi by to nebol Fukuyama, keby nás nakoniec, po ťaživom a na veľkej ploche podávanom dokladovaní depresívneho rozkladu, neupokojil zistením, že obrat sa dá očakávať, je blízko, ba dokonca jeho prvé prejavy autor už aj vidí.

Fukuyama krízu („rozvrat“) spája s hlbokými zmenami počas prechodu od industriálnej k informačnej spoločnosti. Nie je jediný, kto sa na veľké krízy pozerá cyklicky, ojedinelejší je skôr v tom, že takto sa pozerá iba na vývin sociálny a morálny. Naproti tomu historický vývin politický a ekonomický vidí ako progresívny a smerujúci k istému a jedinému cieľu, k liberálnej demokracii. Pokiaľ zabudneme na iné mocné trendy, sily a možnosti, najmä na nenávistnú protimodernistickú hrozbu, vyjde nám to rovnako. Rozvrat v jeho podaní je konceptualizovaný ako rozmanité a prepojené poškodzovanie sociálneho kapitálu. A naopak, obnovenie „řádu“, spoločenského poriadku vidí Fukuyama v ľudskej prirodzenosti, obnovení morálky, v samoorganizácii, v obnovení sociálneho kapitálu.

Sociálny kapitál zohráva v knihe ústrednú rolu. Predstavujú ho neforálne hodnoty a normy, ktoré umožňujú či uľahčujú spoluprácu, kolektívne

niekoľko historických regiónov, pričom dva z nich stoja vyhranene proti sebe. Prvá interpretácia vyzdvihuje tradičné hodnoty a nerozbité sociálne štruktúry Galície, zatiaľ čo región severných a západných území popisuje ako priestor amorálneho individualizmu. Naopak,

Monika Kleinová, z cyklu Cesta, 2005

Nezrozumiteľnosť istoty a nerozumnosť pochybovania

Predstavte si, že vám niekto otrčí ruku pred tvár a vyhlási: „Tu je jedna ruka!“ Bez prílišnej námahy si vieme vybaviť situácie, v ktorých by sme rozumeli, o čo mu ide. Mohol by tak napríklad reagovať na otázku, kde dnes vziať pracovitú ruku, prípadne, ak sa z nejakého dôvodu domnieva, že nevie, čo je to ruka, mohol by sa pokúsiť takto ostentívne vám to vysvetliť. Najmä tá druhá možnosť je zaujímavá, pretože táto a podobné vety plnia túto funkciu v jazyku práve vtedy, keď si pomocou nich deti osvojujú jazyk.

- ▲ Ludwig Wittgenstein
- ▲ O istote
- ▲ Preklad Tomáš Čana, Róbert Maco
- ▲ Kalligram 2006
- ▲ 182 strán
- ▲ 230 Sk

neho vyplýva, že existuje jedna ruka, a teda existuje prinajmenšom jedna „vonkajšia vec“. Ide tu o zrozumiteľné použitie? Môže byť táto veta základom dôkazu existencie „vecí mimo nás“? Môže ísť vôbec o tvrdenie? Čo by znamenalo vysloviť v danej situácii opakovanie tejto vety? Nejde o prípad, keď – ako vravieval Wittgenstein – jazyk beží na prázdno?

Príbeh s Moorovou vetou však pokračuje. Moore, ako by mu to nestačilo, v ďalšom komentári dodáva, že vo chvíli, keď vyslovil príslušné slová spolu s príslušnými gestami, vedel, že na danom mieste bola ruka. („Aké absurdné by bolo tvrdiť, že som to nevedel, že som tomu iba veril!“).

Moore, ktorého podľa vlastných slov privedlo k filozofii to, čo „iní filozofi povedali o svete alebo o vedách“, tak

„tvrdenia“, ktoré tvorí, spolu s mnohými podobnými, základy akéhosi vzťahového systému, v rámci ktorého má vôbec zmysel niečo tvrdiť, sa stal filozofickou potravou aj pre Wittgensteina. Výsledkom jej dôkladného prežívania sú Wittgensteinove poznámky z obdobia poldruha roka pred smrťou, ktoré sú mimoriadne dôležitou súčasťou jeho písomnej pozostalosti.

Predovšetkým vďaka už dostupným slovenským prekladom Wittgensteinových prác azda čitateľov neprekvapí, že nedostávajú do ruky systematickú, klasickú rozpravu na danú tému. Nestretáme sa tu s definíciami istoty, poznania, presvedčenia, ani so žiadnou teóriou, vybudovanou na takýchto „spresnených“ termínoch. Tieto Wittgensteinove zápisky však tvoria relatívne samostatný tematický celok a aj

Poznámky O istote môžu byť pre ľudí, ktorí sa nezbavili predstavy o filozofii ako o disciplíne s výsadným postavením a o filozofoch ako ľuďoch, ktorí si tykajú s „bytím“ a „podstatou“, zdrojom hlbokej frustrácie či dlhodobej podráždenosti.

sám ponúkol iným filozofom materiál na filozofické analýzy. Moorov pokus povedať čosi dôležité zopakovaním

preto sa prví vydavatelia G. E. M. Anscombeová a G. H. von Wright rozhodli vydať ich samostatne.

Wittgensteinove poznámky krúžia nielen okolo používania výrazov „viem s istotou, že...“, „viem, že...“, „verím, že...“ atď. vo vetách, kde za nimi nasledujú vety podobné tej Moorovej (a ďalším, ktoré Moore uviedol v článku Obrana zdravého rozumu), ale aj okolo problémov týkajúcich sa možnosti či zmysluplnosti pochybovania a tvrdenia za konkrétnych okolností, súvislosti medzi dôvodmi na pochybnosti a zrozumiteľnosťou pochybovania, rozdielov medzi používaním viet typu „viem, že...“ a „vie, že...“, súvislosti medzi istotou, pochybovaním a rozumnosťou. Veľmi zaujímavé sú poznámky o podobnosti postavenia viet ako napríklad „Toto (tu) je ruka“, „To je strom“ atď. a viet logiky. Pochybovať o vetách prvého druhu je nerozumné, pochybovať o vetách druhého druhu je logicky nemožné a zdá sa, že medzi týmito prípadmi „neexistuje jasná hranica“ (§ 454).

Wittgenstein podrobne obhajuje, v čom spočíva nesprávnosť Moorovej argumentácie, pričom poukazuje na zvláštnosť výpovedí, ktoré sa pri nej

používajú, a okolností ich použitia. Vychádza pritom zo svojho chápania jazykových hier a zo zrozumiteľného používania viet za bežných okolností.

Poznámky O istote sú významným a u nás stále pomerne neznámym príspevkom do epistemologických diskusií. Aj keď, pravda, na wittgensteinovský spôsob, čo môže byť pre ľudí, ktorí sa nezbavili predstavy o filozofii ako o disciplíne s výsadným postavením a o filozofoch ako ľuďoch, ktorí si tykajú s „bytím“ a „podstatou“, zdrojom hlbokej frustrácie či dlhodobej podráždenosti. Wittgensteinovské filozofovanie je však ukážkou toho, že i príslovia môžu mať niekedy pravdu. Napríklad staré známe *Festina lente*.

Sám Wittgenstein hodnotil užitočnosť svojich poznámok veľmi trpezlivo: „Myslím si, že pre filozofa – pre takého, ktorý je schopný myslieť samostatne – by čítanie mojich poznámok mohlo byť zaujímavé. Aj keď totiž len zriedka triafam do čierneho, predsa by spoznal, na aké ciele som ustavične strieľal.“

Dezider Kamhal

Jana Peterská, bez názvu, 2000 – 2005

Čo si však počať s vyslovením tejto vety vtedy, keď neprichádza do úvahy ani jedna zo situácií, v ktorých by sa mohla použiť – pre nás – zrozumiteľne? Nejde o to, že by sme nerozumeli jednotlivým slovám, ani o to, že by sme si nevedeli predstaviť, čo by mohla znamenať, ale skôr o to, že nevieme, akú úlohu má hrať vyslovenie vety za daných okolností.

George Edward Moore, priateľ L. Wittgensteina, v prednáške *Dôkaz vonkajšieho sveta* ponúkol prítomným uvedení vetu ako premisu, z ktorej podľa

Terapia ako nepodarok

Kniha vyzerá na prvý pohľad atraktívne a užitočne. Autori, odborníci na problémy psychoterapie, vyzvali slávnych psychoterapeutov, aby sa priznali k prípadom svojej liečby, kde zlyhali, lebo pochybili. Ide teda nielen o nepodarenú prax, ale o prax ako výsledok osobného zlyhania.

Nie je jednoduché určiť, čo je zlá terapia. Kniha sa sústreďuje najmä na zbabrané prípady. Psychoterapeuti sa mali sústreďovať najmä na opis konkrétneho pochybenia, mali teda pracovať kazuisticky. Mali opísať svoje dodatočné spracovanie trápnej, občas hanebnej skúsenosti, občas dokonca s hrozbou súdneho doriešenia. Mali sa vyjadriť k pedagogickému významu tejto ošemetnej skúsenosti: vysloviť, čo dala im, čo môže dať iným odborníkom.

Nápad je vynikajúci. Do psychoterapeutickej literatúry sa dostávajú predovšetkým úspechy. Ak sa verejne píše a hovorí o neúspechoch, zreteľnejšie je snaha pripisovať ich objektívnym príčinám alebo obviňovať pacientov (autori používajú slovo klient) z odporu, nespôsobnosti a pod. Pripomenúť neúspechy, a to najmä neúspechy očividne zavinené neobratnosťou, neochotou, povrchnosťou, nervozitou, neinformovanosťou terapeuta, je zriedkavé. Kniha teda môže naozaj zaplniť biele miesto v mape praktickej psychoterapie. Môže ukázať, že aj terapeut je človek, dokonca rovnako omylný a často popletený ako pacient. Intímny ľudský faktor, často banálny, je dôležitou premennou v liečbe. O tom napokon každý praktický psychoterapeut dobre vie, ako každý úprimný farár vie, že aj on je hriešnik ako hociktorá jeho ovečka.

Vďaka spisovateľskej obratnosti autorov kniha sa číta takmer ako text bulvárnej tlače: ľahko, rýchlo, bez veľkej námahy. Možno ju prehltnúť takmer na jedno posedenie. Nie je vedecká v prís-

nom význame, je dokonca celkom nevedecká. Ako opisy, tak autorské zhrnutia sú jednoduché, všeobecne zrozumiteľné, nemienia byť exaktné. Ale napriek tomu je poučná: ako je poučné všetko, čo sprostredkuje veľké množstvo dôležitej skúsenosti. Jej všeobecný výťažok možno zhrnúť, a robia to autori sami, do jednoduchých záverov. Psychoterapeuti majú, konštatuje sa, silnú túžbu po uznaní. Majú sklony vymýšľať výhovorky. O svojej práci veľa nevedia a nerozumejú jej, sú často neistí. Pripúšťajú

Aj veľa slávnych terapeutov lieči svojich pacientov bezstarostne: o diagnózu sa nezačínajú. Akoby choroby boli len nálepkami, ktorým sa treba vyhýbať. Snažia sa pochopiť človeka, ale nie vysvetliť chorobu.

prílišnú sebadôveru, veľa narcizmu. Ťažko sa vyrovnávajú s protiprenosmi. Vzťah k metódam, ktoré používajú, nie je dost' racionálny. Majú ťažkosti s počúvaním pacientov. Občas pripustia, že pri terapii sa im drieme, častá je nuda pri terapii.

Nadšení študenti psychoterapie môžu zdúpnieť, keď spoznávajú prílišnú ľudskosť slávnych, veľkých učiteľov, supervízorov, pisateľov mnohých slávnych kníh. Pre čitateľa teda kniha je takmer úľavná. Za zložitou fasádou, za ťažkými a veľmi špecializovanými teóriami, za častými jazykovými a filozofickými krkolomnosťami sa ukazuje čosi príjemne ľudské, čomu všetci rozumujú. Mať právo na omyl je základné ľudské právo: keby sme sa nesmeli myliť, neboli by sme slobodní.

Aj pacienti majú právo byť slyšaní a pochopení, o ktorom vie, že ho azda omáňajú topánky a či ho rozčuľuje pa-

cientova kravata. Ale: terapia je prívážna, aby omyly celkom tolerovala. Ani najutrápenejší a najnevzdelanejší lekár nesmie do pacientovej žily vstreknúť olej alebo vyvolávať rohovkový reflex pichaním ihlou do rohovky. Právne hranice omylnosti sú prísne. Majú byť prísne aj etické hranice. Terapeut nesmie v hneve vyhodiť pacienta z ordinácie, kým presne nevie, že mu tým zdravotne neublíži. Z knihy možno vyčítať aj omyly, ktoré sú také primitívne, že ich nemožno strpieť ani u študenta. Čitateľ sa zarazene pýta: Je to možné? Áno, je to možné: autori to zistili. Preto treba knihu hodnotiť aj na druhý pohľad.

giu, ktorá si nárokuje byť vedeckou, vymýšľať experimenty, konštruovať teórie a vyjadrovať ich vedeckým jazykom? Jestvuje vôbec akási prednosť vedeckej psychológie pred laickou? Alebo je trhvosť psychoterapie taká dôležitá, že sa jej obetuje odborná serióznosť?

Čitateľ informovaný o psychoterapeutickej obci v Čechách a na Slovensku musí cítiť akúsi prevahu nad veľkými americkými kolegami. Alebo je laickosť knihy zavinená snahou autorov napísať čosi naschvál pútavé, dokonca smiešne?

Terapia má zlepšiť akúsi poruchu či chorobu, alebo ju vyliečiť. Jej predpokladom je spoznanie, diagnóza. Predstavte si, že k telesnému lekárovi príde pacient a povie: „Mám horúčku a obťažuje ma to. Prosím vás, zbavte ma horúčky.“ Lekár pacientovi dá tabletku: „Toto vám zmenší horúčku.“ A dost. Nestará sa, či má pacient týfus, nádchu alebo zápal kostnej drene. A už by sme celkom nepochopili, keby nám lekár povedal: „Diagnózy sú len nálepky, ktoré vás znevažujú.“ Takého lekára by sme považovali za babraka a pravdepodobne by skončil vo väzení.

Ale aj veľa slávnych terapeutov lieči svojich pacientov bezstarostne: o diagnózu sa nezaujímajú. Akoby choroby boli len nálepkami, ktorým sa treba vyhýbať. Snažia sa pochopiť človeka, ale nie vysvetliť chorobu. Medzi kazuistikami slávnych je aspoň jedna, ktorá by si zaslúžila stíhanie pre zanedbanie starostlivosti, pretože sa vyhla určenia diagnózy s tragickým následkom. Je správne, myslí si čitateľ, keď psychoterapia nerešpektuje medicínske poznania?

Druhý pohľad na knihu teda vyvoláva akúsi nespokojnosť čitateľa. Alebo, ak je čitateľ narcistický, uspokojenie: ak spoznáme, že veľkí nie sú až takí veľkí, ako sa robia, poteší nás to.

Ivan Žucha

- ▲ Jeffrey Kottler, Jon Carlson
- ▲ Nezdařená terapie
- ▲ Preklad Ivo Müller
- ▲ Portál 2006
- ▲ 214 strán
- ▲ 478 Sk

Podľa autorov nebolo jednoduché nahovoriť slávnych, aby verejne opísali svoje chyby. Nahromadili dvadsať ochotných. Autori získané svedenie pretlačili, aby boli čitateľsky atraktívne, ale bez skreslení. Asi tretina povolaných odmietla účasť na riskantnom projekte. Dvadsať vyvolených odpovedalo, a to formálne ochotne, ba veľavravne, na otázky autorov.

Ruská filosofická renesance

Právě myslitelé počátku 20. století se stali jakousi výkladní skříní moderní ruské filosofie a zpřístupnili tento fenomén západnímu čtenáři. Zatímco jména představitelů ruského myšlení 19. století jako byli Čadajev, Chomjakov či Gercen jsou vnímána spíše jako součást interní ruské diskuse o smyslu vlastních dějin, jejich protějšky z počátku 20. století jako byl Berďajev, Šestov či Florenskij vstoupily do celoevropského povědomí. V jejich proslavení hrála paradoxně významnou úlohu bolševická revoluce, která velkou část myslitelů donutila k emigraci a zároveň také k působení na západních univerzitách. V roce 1922 se odehrála kauza, později vstoupivší do dějin pod označením „filosofický parník“, kdy bylo více než 200 vybraných protibolševicky zaměřených intelektuálů na přímý Leninův příkaz posazeno na parník a proti své vůli vyvezeno na Západ. S rodinami, dvaceti kilogramy osobních věcí a několika dolary v kapse odpluli filosofové S. Bulgakov, N. Berďajev, S. Frank, L. Karsavin, I. Iljin, N. Losskij, F. Štěpun, B. Vyšeslavcev a další vstříc neznámému osudu.

Plejáda myslitelů počátku dvacátého století však nebyla jednotnou skupinou, jednalo se naopak o výrazné a často protikladné osobnos-

zity a po druhé světové válce se odebral do Spojených států. V polovině dvacátého století vzniklo kromě Losského práce ještě jedno autoritativní dílo věnované ruské filosofii. Ruský psaný Dějiny ruské filosofie profesora a kněze Vasilije Zeňkovského mají přibližně dvojnásobný rozsah (zhruba 1000 stran oproti polovičnímu rozsahu u Losského) a také širší časový záběr. Výklad dějin ruské filosofie počíná již středověkem a poměrně podrobně se hovoří o myšlení 18. století, zatímco Losskij se rozhodl své dějiny vést až od poloviny století devatenáctého. Zeňkovského i Losského práce se navzájem doplňují a ve své době patřily ke standardním příručkám. Dnes je však již více než padesát let od jejich vzniku přece jen znát, a proto se pro zevrubnější informaci o ruském myšlení 20. století doporučuje sáhnout po publikacích novějších (např. Istorija ruskoj filosofii, Moskva 2002). Česká verze Losského Dějin byla pořízena z anonymního ruského překladu, který byl pořízen pro interní potřeby ÚV KSSS a který byl později použit přinejmenším pro pozdější tři postsovětská vydání této práce. Jedná se o překlad pracovní, nejsou proto kupříkladu uvedeny správné názvy děl ruských filosofů a jsou jednoduše zpětně přeloženy z angličtiny. Z několika desítek příkladů jen pro zajímavost uvádím, že Berďajev nenapsal Mirovovzrojenje Dostojevskogo, nýbrž Mirosozercanije..., Šestov nikoli Ideja dobra v učení..., nýbrž Dobro v učení..., a skutečný galymatiáš nastává u Rozanova (V carstve mraka i neopredelennosti – správně V mire nejasnogo i nerešenogo, Odinočestvo – správně Ujediňonoje atd.). Český překlad proto měl být pořízen z angličtiny, a nikoli z ruštiny, či mělo dojít alespoň k opravě zmíněných chyb. Přesto je to však z oblasti příruček o ruské filosofii s akademickými aspiracemi na našem trhu průkopnic-

hodou se prodávaly na kazetách na nejrůznějších místech včetně kostelů. Nehledě na přístupnost těchto přednášek se nejedná o amatérskou popularizaci; autorovi se podařilo skloubit srozumitelnost a čtivost výkladu s dobrou vědeckou úrovní výkladu materiálu. Meň vypráví především o období ruské nábožensko-filosofické renesance, tedy o myslitelích počátku 20. století. Zvláště se zastavuje u Solovjova, bez jehož působení by se zmíněná plejáda myslitelů nikdy neobjevila, dále u bratří Trubeckých, Lva Tolstého, manželů Merežkovských, Berďajeva, S. Bulgakova, Florenského, Franka a Fedotova. V tomto kontextu nás zvláště zaujmou kapitoly o projektu takzvaných Nábožensko-filosofických set-

cišárova/Ríše ducha a říše císařova (Kalligram 2003/P. Mervart 2005) či právě Sebapoznanie/Vlastní životopis (Agora 2005/Refugium 2005). Prakticky stejné načasování Berďajevovy „filosofické autobiografie“ do obou jazyků je příznačné a pozornost je zasloužená. Tato myslitelova pozdní práce je svéráznou směsí autobiografie, filosofických úvah a kulturních dějin a podle mého názoru je i nejpozoruhodnější Berďajevovou prací vůbec. Autor ji žánrově charakterizuje jako filosofickou autobiografii a skutečně – Berďajevovy životní peripetie i bouřlivé dějiny novodobé Evropy jsou tu velkolepým pozadím pro formování idejí filosofa, pro nějž nejsou myšlenky akademickou zábahou, nýbrž krví vlastního života.

„Filosofická autobiografie“ je svéráznou směsí autobiografie, filosofických úvah a kulturních dějin a podle mého názoru je i nejpozoruhodnější Berďajevovou prací vůbec.

kání, která byla jakýmsi seminářem, kde se setkávala nábožensky hledající a zčásti dekadentní kulturní smetánka a duchovenstvo pravoslavné církve, aby hovořili o „ožehavých“ otázkách víry a křesťanství. Z běžného rámce vybočuje také přednáška o matce Marii, modernistické básničce, jež se v emigraci stala mniškou a v okupované Paříži zapojila do hnutí odporu proti německé okupaci, byla odhalena gestapem a zahynula v koncentračním táboře. Meňovy přednášky jsou ideálním úvodem do díla ruských myslitelů a lze je doporučit jak pro první seznámení s problematikou, tak i pro osvěžení známých témat. Na druhé straně je nelze chápat jako vyčerpávající pojednání o tématu, na které aspirují spíše Losského Dějiny.

Překladatel Meňovy práce, profesor Ján Komorovský, měl štastou ruku ve výběru překladu ještě jednou, a to v případě práce Nikolaje Berďajeva Sebapoznanie. Pokus o filosofickou autobiografii. Berďajev je patrně nejnámějším ruským myslitelem v našich zemích, počet jeho překladů do slovenštiny a češtiny již dávno překročil druhou desítku. Existují dokonce i překlady duplicitní, tedy české i slovenské zároveň. Takovou prací je Ríše ducha a říša

V knize najdeme vysvětlení základních pojmů Berďajevovy filosofie, jako je objektivace, ospravedlnění tvorbou, nestvořená svoboda, nerovnost a další, a to přímo z pera autora. Jak tomu však u tohoto myslitele bývá, snaha o vysvětlení motivů jeho tvorby u něj přerůstá v potřebu se s těmito problémy znovu vyrovnat, v nové hledání a novou tvorbu, která byla podstatou jeho života a uprostřed níž chápal země. Sebapoznanie je ideálním úvodem i shrnutím autorova díla – v syntetické podobě se tu potkáme jak se všemi hlavními motivy Berďajevovy filosofie, tak i s popisem hlavních momentů jeho života. Tato skutečnost jen dotvrzuje význam této práce, která může být chápána jako třetí možný vstup do světa ruské filosofie počátku 20. století, vstup skrze osobní zkušenost aktéra této doby.

Máme před sebou tři klíče k tématu ruské filosofické renesance přelomu 19. a 20. století, tři hodnotné způsoby, jak nahlédnout do jedné z epoch, kdy kypěla tvůrčí aktivita řady významných osobností. Tři svazky jsou také plodem této epochy. Epochy, jejímž motem bylo hledání Ducha i naděje, že je v lidských silách jej nalézt.

H a n u š N y k l

- ▲ Nikolaj A. Berďajev
- ▲ Sebapoznanie. Pokus o filosofickou autobiografii
- ▲ Překlad Ján Komorovský
- ▲ Agora 2005
- ▲ 300 stran
- ▲ 370 Sk

- ▲ Protojerej A. Meň
- ▲ Ruská náboženská filosofie
- ▲ Překlad Ján Komorovský
- ▲ Kalligram 2005
- ▲ 231 stran
- ▲ 229 Sk

- ▲ Nikolaj O. Losskij
- ▲ Dějiny ruské filosofie
- ▲ Překlad Alan Černohous
- ▲ Refugium 2004
- ▲ 662 stran
- ▲ 789 Sk

Meň svým posluchačům zprostředkoval překvapivě hluboké a nevšední pohledy na velké postavy ruského náboženského myšlení, které byly po celou dobu trvání komunistického systému prakticky vyškrtnty z kulturního povědomí.

ti. Byli tu přímí dědicové Vladimíra Solovjova, stejně jako myslitelé, kteří jeho intenci rozvíjeli zcela po svém, byli však i tací, kteří jej odmítali. Kněz Pavel Florenskij rozvíjel pravoslavnou syntézu na hranicích různých vědních disciplín; křesťanský socialista a budoucí kněz Sergej Bulgakov spěl k filosofii jazyka i modernímu ekumenismu; Lev Šestov objevoval vykořeněnost jako existenciální náboženský postoj; Vasilij Rozanov chápal dvacet let před Freudem pohlavnost jako podstatu světa a zároveň se pokoušel o vytvoření nové filosofie vně svazujících hranic pojmu; Vjačeslav Ern zakládal na logu patristické tradice bojovnou slovanskou filosofii. Vznikaly školy neortodoxního marxismu operující s náboženskými aspekty tohoto učení (Alexandr Bogdanov, Anatolij Lunačarskij), novokantovci naopak ruskou filosofickou tradici odmítali a směřovali k fenomenologii (Boris Jakovenko, Gustav Špet).

K bohatému materiálu ruského myšlení počátku století můžeme přistoupit z různých hledisek. Formou klasických dějin národní filosofie problematiku otevírá Nikolaj Onufrijevič Losskij ve svých Dějinách ruské filosofie. Toto anglicky psané dílo bylo vytvořeno po druhé světové válce pro západního čtenáře. Sám Losskij je významnou postavou ruské filosofie; pod silným vlivem H. Bergsona vytvořil celistvou filosofii založenou na intuitivismu. Tento z Ruska „vyslaný“ profesor se na pozvání T. G. Masaryka usídlil v Praze a přednášel na místním Ruském institutu. V roce 1942 byl zvolen profesorem na Filosofické fakultě Komenského univer-

zity a filosofové a rusisté se bez ní ztěží mohou obejít.

Další přístup nabízí práce ruského kněze Alexandra Meně Ruská náboženská filosofie. Meň byl všestrannou osobností zabývající se kromě kněžského sloužení vědeckým bádáním v oblasti bibliotiky (Bibliologický slovník), regionistiky (cyklus Hledání cesty, pravdy a života) i popularizace křesťanství (Syn člověka). Smutnou skutečností zůstává, že většina jeho vědecké i pastorační práce musela zůstat konspirovativně utajena před sovětskými orgány. Ačkoli bylo Meňovi zakázáno sloužit ve velkých městech, sjížděl se za ním po náboženství laičníci představitelé inteligence. Nové pole působnosti pak přinesla perestrojka, kdy se na jednu stranu uvolnila cenzura, a na druhou stranu se v duchovně vyprahlé společnosti objevila touha po odpovědích na náboženské otázky. Otec Alexandr přijal výzvu doby, objížděl nejrůznější shromáždění, kde s mikrofonem v ruce přednášel a odpovídal na otázky. Z tohoto období pochází také zmíněný cyklus přednášek o ruské náboženské filosofii. Životní dráha této mimořádně schopné osobnosti byla tragicky přerušena v roce 1990, kdy byl zvěřsky zabit neznámým pachatelem za humny svého domu. Meň svým posluchačům zprostředkoval překvapivě hluboké a nevšední pohledy na velké postavy ruského náboženského myšlení, které byly po celou dobu trvání komunistického systému prakticky vyškrtnty z kulturního povědomí. Meňovy přednášky měly pro obnovení duchovního povědomí na území SSSR velký význam, nikoli ná-

Jana Peterská, bez názvu, 2000 – 2005

Život tragédie

Keď sa hovorí o odsune nemeckej menšiny z Československa po skončení druhej svetovej vojny, v myslí sa mi vynorí jeden obraz. Pred pár rokmi som sa zúčastnila na konferencii o tragickom desaťročí v dejinách česko-nemeckého spoluzitia v rokoch 1938 – 1948, kde prednášajúci hovoril o právnej stránke Benešových dekrétov. Striktne, jasne, vecne. Na to zareagovala účastníčka konferencie, ktorej sa odsun bezprostredne dotkol. Prechádzajúc sa po miestnosti, výbornou češtinou, tvrdým hlasom na margo jeho príspevku povedala: „Je to tak ľadové!“ Mala pravdu, bolo to ľadové.

- ▲ Hynek Fajmon, Kateřina Hloušková (ed.)
- ▲ Konec soužití Čechů a Němců v Československu
- ▲ CDK 2005
- ▲ 114 strán
- ▲ 248 Sk

Došlo tam totiž ku konfrontácii osobne prežitéj minulosti, vlastných zážitkov a negatívnych spomienok s historickým a právnym výkladom hovoriacim skôr o faktoch a paragrafoch ukrývajúcej konkrétne osudy živých ľudí. Aj takáto skúsenosť poukazuje na množstvo rovín tejto tragicko-udalostnej, ktoré vedú k ďalším

otázkam. Napríklad, kto boli ľudia podliehajúci odsunu? Presvedčení Nemci, nacisti, ženy, deti, starci, civilisti, vojaci, kolaboranti? Kto a na základe čoho odsun vykonával? Aká veľká bola brutalita, ktorú Nemci zažívali? Na tieto otázky čiastočne odpovedajú rozličné pramene – úradné záznamy, ktorých slabinou je, že v rušných chvíľach konca druhej svetovej vojny sa nemohli dôsledne spracovávať a zachovávať, štatistiky vykazujúce počty obyvateľstva pred odsunom a po ňom, výpovede svedkov z oboch strán, teda Nemcov i Čechov, pričom každý z nich mohol vidieť situáciu úplne odlišne.

Aj vďaka tomu odsun nemeckej menšiny z Československa patrí medzi živé témy stále vyvolávajúce búrlivé diskusie. V socialistickom Československu do roku 1989 sa mnoho udalostí ako revolúcie či povstania vykladali prostredníctvom zaužívaných účelových schém. Zo živých svedkov minulosti sme na besedách v školách a v pionierskych táboroch videli a počuli len partizánov, aj to zväčša stále tých istých. Odsun Nemcov sa vykladal ako jednoznačne spravodlivé a vlastne logické vyústenie konfliktov medzi oboma národmi. Na túto tému vznikalo od roku 1945 veľa kníh, novinových článkov a zrejme tomu nebude inak ani v budúcnosti. Najviac ich pribudlo azda po páde socializmu, keď sa otvorili nové problémy, resp. ožili staré. Jednou z publikácií je zborník Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Zaujímavé úvahy a zamyslenia obsahujú články, ktoré prinášajú pohľady na konfrontačné stanoviská

odlišných historiografií – nemeckej a českej alebo rozoberajú mýtizované udalosti. Takou bol napríklad brniansky odsun v posledných májových dňoch roku 1945, ktorý roky vzbudzuje polemiky. Sprevádzajú ho dohady a mýty rozšírené najmä medzi vysídlenými Nemcami v Nemecku a Rakúsku, pre ktorých sa stal brniansky odsun symbolom českého povojnového besnenia. Historické retrospektívy prinášajú napríklad charakteristiku Benešových dekrétov, ktoré sú vysvetlené nielen ako akty revolučnej doby tesne po skončení

Odsun nemeckej menšiny patrí medzi témy, ktoré žijú búrlivým životom – je príkladom, ako rozlične sa dajú dejiny interpretovať, ako možno pracovať s faktmi a v neposlednom rade ako sa dajú dejiny využívať i zneužívať.

vojny, ale ako rozsiahly súbor dokumentov vznikajúcich počas pôsobenia československej exilovej vlády od roku 1940. Netýkali sa len menšín, ale rozmanitých problémov obnovenia a usporiadania československého štátu – retribúcií, konfiškácií. Na porovnanie odsunu z Čiech a z Poľska dáva podnet skutočnosť, že v prípade oboch krajín išlo o vôbec najrozsiahlejšie nútené povojnové presuny obyvateľstva. Poľský historik Majewski zaujímavo konštatuje, že v poľskej verejnosti po roku 1989 odsun nevzbudil taký záujem ako práve v Čechách. Pokiaľ v Česku sa táto téma stala vážnym predmetom

diskusí, poľskí historici sa sústredili na výskum bielych miest vo vlastnej histórii a hlavný prúd ich výskumu smeroval k poľsko-ruským vzťahom.

Tragické historické témy v súčasnosti ožívajú aj z politických dôvodov. Povojnové osudy nemeckej menšiny sa stali dôležitým faktorom v česko-nemeckých i poľsko-nemeckých vzťahoch po roku 1989, pričom táto téma vstúpila aj do rokovania o vstupe postsocialistických krajín do európskych štruktúr, ako na to poukázal Hynek Fajmon. Nezanebateľným dôvodom je aj fakt, že sa otvorili problémy majetkového vysporiadania a reštitučných procesov a na verejnosti rezonovali otázky ospravedlnenia sa jedného národa druhému za spáchané krivdy.

Oživenie pozornosti politikov, historikov i verejnosti o kontroverzné dejinné témy zároveň prináša nové prístupy, názory i nové konfrontácie. Šírka záujmu však paradoxne predstavuje mnoho úskalí pre samotnú tému a poskytuje veľa priestoru na jej účelové využívanie. Zatiaľ čo verejnosť oslovili nové súvislosti a pohla-

de je to najúčelnejšie, zámerne sa pri tom ignorujú fakty, počty obetí sa zveličujú alebo, naopak, bagatelizujú. David Kovařík charakterizuje fenomén moderných dejín – výpovede svedkov ako prameň pri poznávaní historických udalostí, ku ktorým sa niekedy pristupuje veľmi nekriticky, podceňuje sa či nedoceňuje ich pochopiteľná emocionálna zataženosť. Len okrajovo možno spomenúť, ako sa k nám v 90. rokoch prihrnuli rôzne zamlčané pravdy o slovenských dejinách stojace často práve na týchto prameňoch.

Odsun nemeckej menšiny z povojnového Československa patrí medzi témy, ktoré žijú búrlivým životom – je príkladom, ako rozlične sa dajú dejiny interpretovať, ako možno pracovať s faktmi a v neposlednom rade ako sa dajú dejiny využívať i zneužívať. Tomu sa zrejme nedá zabrániť. V každom prípade však stojí za úvahy otázka, aká je tu úloha historikov. Možno len súhlasiť s nasledujúcimi slovami Oldřicha Tůmy a zužitkovať ich pri výskume slovenských moderných dejín, kde máme horúcich tém tiež dosť: „Je samozrejme otázkou, čo v tak politickými i jinými konotáciami zatienenom tématu môže učiniť historie a v čem sa môže pokusiť o debatu, ktorá už dávno nabrala podobu jakési pozíční války, pohnout jinam. A může vůbec něco smysluplného k tématu tolikrát ještě přidat? Možná ano, zvláště když se bude držet svých metod a přístupu a nebude v pokušení zatracovat či omlouvat a dodávat argumenty těm či oněm. Maximou takového přístupu musí být snaha porozumět a vysvětlit, nikoli soudit. Historie nemůže jednoduše dodávat argumenty soudobým politickým silám, jež chtějí své postoje a požadavky historickými argumenty posílit. Od historie se také nedá očekávat nějaký souhrnný výčet minulosti, z něhož bude jasně patrné, co kdo komu dluží a kdo musí odčinit. Historie se musí pokusit o více – pokusit se pochopit a vysvětlit ony události, společenské mechanismy a souvislosti, jež je umožnili.“

Jaroslava Rogulová

Svedectvo kronikára

Stalinova smrť, XX. zjazd KSSZ, suezská kríza a maďarská revolta rámcujú obdobie politického „odmaku“ uprostred studenej vojny. Ako vnímala klúčové udalosti tejto etapy československá mocenská špička a ako široká verejnosť, si kladie za cieľ priblížiť najnovšia publikácia Karla Kaplan Kronika komunistického Československa s podtitulom Doba tání 1953 – 1956

- ▲ Karel Kaplan
- ▲ Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953 – 1956
- ▲ Barrister & Prncipal 2005
- ▲ 768 strán
- ▲ 1109 Sk

Prostredníctvom politických životopisov členov politbyra ÚV KSČ, príslušníkov „najúžšieho kruhu zasvätených“ na vrchole pyramídy moci, vykresľuje dobu nadväzujúcu na „za-

kladateľské obdobie“ rokov 1948 až 1952. Na druhej strane predstavuje reakciu stranického aktívu a bezpartajnej verejnosti na zmeny, ktoré zásadne ovplyvňovali každodenný život: menovú reformu, výmeny na najvyšších postoch, symptómy hrozacej vojny medzi Západom a Východom, ako ju sledovali, zaznamenávali a vyhodnocovali bezpečnostné orgány štátu.

Autor patrí k renomovaným znalcom dejín povojnového Československa. Bol medzi prvými historikmi, ktorí v 60. rokoch minulého storočia začínali s výskumom problematiky po roku 1945 v rámci výboru pre dejiny socializmu utvoreného na pôde vtedajšieho Ústavu dejín KSČ v Prahe. Prvé práce publikoval v odbornom periodiku Příspěvky k dějinám KSČ, neskôr vychádzajúcom pod názvom Revue dějin socializmu. Priamo pod dohľadom ideologického oddelenia ÚV KSČ, až do svojho zániku v roku 1970, tento časopis celkom úspešne odolával ideologickej cenzúre. Azda na potvrdenie starej pravdy, že „pod lampou býva tma“, položil solídne a dodnes uznávané základy výskumu radikálneho

socializmu a komunizmu. Kaplan sa ako vtedajší pracovník ideologického aparátu strany podieľal tiež na práci odborných komisií, pripravujúcich podklady pre revíziu procesov 50. rokov či na preskúmanie žiadostí o politickú a súdnu rehabilitáciu. Viedol a zaznamenával osobné rozhovory s množstvom aktívnych či „odstavených“ komunistických pohlavárov; niekedy opakované s odstupom času, v ich zmenených životných situáciách. Tak získal prístup k stranickým materiálom a dôverným informáciám, ktoré však vo vtedajších spoločensko-politických podmienkach nemohol ako historik využiť. Len malá časť výsledkov tohto výskumu sa dostala k čitateľom dobových kultúrnych týždenníkov, ako boli napr. Literární noviny,

Kaplan sa odhodlal na svojskú „edíciu prameňov“, keď rozsiahlymi citátmi z množstva rozličných dôverných stranických materiálov necháva „prehovoriť dobu“.

Kulturní tvorba či revue Plamen.

Tieto materiály, interpretované v súlade s najnovšími výsledkami historického bádania, široko využíva vo svojej poslednej vydanej knihe. Aké sú ich zdroje a aká je ich povaha? Nájde tu zápisy zo schôdzí vrcholných orgánov ÚV KSČ a vlády; prípravy na rokovania a záznamy o ich priebehu; osobné poznámky politických protagonistov; politické denníky; vnútrostranícke informácie

a zvodky z nižších stranických úrovní; správy komisií; „neúradnú“ písomnú komunikáciu funkcionárov; účelové informácie, denunciacie, záznamy odpočúvaných telefonátov; agentúrne správy ŠtB; „kontrolované“ korešpondencie občanov, osobitne do a zo zahraničia; prepisy vysielaní zahraničného rozhlasu, zachytené letáky z „balónových akcií“ zo Západu, správy „šepkanej propagandy“ a iné.

Pracovné kópie archívnych materiálov prečkali Kaplanovo vylúčenie z KSČ, prepustenie zo zamestnania a zaistenie, spolu s ním sa v 70. rokoch dostali do emigrácie a na začiatku 90. rokov vrátili do oslobodenej domoviny. Otázka znie: čo s množstvom nazhromaždeného materiálu špecifickej povahy a pôvodu, ktorý v časoch tvrdej cenzúry čiastočne koloval „medzi ľuďmi“ v podobe rôznych fragmentárnych odpisov, vo viac či menej presných ústnych

verziách, ktorý dráždil predstavivosť svojou utajovanosťou a nedostupnosťou? Vo svojej dobe poodhaľoval zákulisné intrigy mocenských zápasov, alebo starostlivo skrývané stránky intimného života komunistických potentátov. Ibaže: s ich odchodom zo „scény dejín“ do sféry verejného nezáujmu aj „čaro“ zakázaných a donedávna prísne strážených informácií postupne vyprchalo. Kaplan sa napriek tomu (alebo práve

preto?) odhodlal na svojskú „edíciu prameňov“, keď rozsiahlymi citátmi z množstva rozličných dôverných stranických materiálov necháva „prehovoriť dobu“. Svoj text určil starším čitateľom na pripomenutie čias, v ktorých žili, mladším pre čo najautentickejšie sprostredkovanie dobovej atmosféry, v akej žili ich rodičia a prarodičia.

Hlásenia agentúrnych zdrojov o „názorovej hladine“ verejnej mienky monitorujúce dobovú „šepkanú propagandu“ majú svoju špecifickú výpovednú hodnotu. V odbornom texte ich však historik zvyčajne nepoužije bez náležitej kritiky prameňa. V tomto prípade ju zastupuje autorita celého Kaplanovho diela. Nie som celkom dosvedčená, že zvolenou cestou sa dosiahne želané „sprostredkovanie autentickejšie“. Kým som sa „prehrýzala“ excerptovanými ohlasmi verejnej mienky na maďarské udalosti roku 1956 (vyše tisíc záznamov na takmer deväťdesiatich stranách!), naposol z agentúrnych zdrojov, ustavične som si kladla otázku: Aký ďalší zámer mohol viesť autora k ich publikovaniu v takom množstve a rozsahu? Nazdávam sa, že odpoveď som čiastočne našla v týchto jeho myšlienkach: Šepkaná propaganda, ako nástroj „ideológie odporu“, bez ohľadu na pravdivosť či nepravdivosť informácií, narúšala ideologický monopol komunistickej strany a tým bola destabilizujúcim prvkom režimu. Oficiálna propaganda aj „ideológia odporu“ mali svojich presvedčených „skalných“ stúpcov. Išlo však o to, kto získa na svoju stranu rôznorodú mlčiacu väčšinu občanov.

Xénia Šuchová

Ehm, vagína

trojuholníka. Nachádzame ho priamo na sochách žien, ale i ako samostatný ornament. Trojuholníkové ornamente sú časté aj na Ďalekom východe. Aký bol zmysel a účel týchto zobrazení? Nemajúc písomné doklady môžeme o tom uvažovať iba na základe analógií. Catherine Blackledgeová ich interpretuje prostredníctvom kultov, ktoré sú mladšie, a teda popísané. Podľa nich má vagína magickú moc. Pohľad na ňu odplašuje démonov, povzbudzuje plodnosť polí a upokojuje rozbúrené živly. Rituály odhaľovania vagíny sú známe v Egypte, Grécku, Taliansku, Írsku, Polynézii. Ešte nedávno ženy katalánskych rybárov spoločne dvíhali sukne na pobreží pred odchodom mužov na more, aby ho upokojili a zaistili bezpečný rybolov. Ale nie všetky mýty sú kladné. Známe sú i príbehy o ozubených mäsožravých vaginách, ktoré kastrovali či vraždili mužov. A príbehy hrdinov, ktorí ich skrotili a zneškodnili vybitím ich zubov.

Vagíny sú zobrazované dodnes. Medzičasom vzniklo a opäť zaniklo spoločenské tabu, aby dnes prudéria i hrubá pornografia koexistovali ruka v ruke v tých istých médiách. Situáciu v najskoršom umení a kultúre autorka nerozoberá – ostatne, to by asi chcelo samostatnú knihu. Zaoberá sa napríklad osudom realistického a pritom nepornografického obrazu Gustava Courbeta *Pôvod sveta* z roku 1866. Vo svojom čase spôsobil škandál a temer sto rokov nebol verejne vystavovaný. Oveľa viac než odhaleným ženským lonom pohoršil zobrazením jeho bohatého ochlpenia. Tabu, dnes nevedomky vyznávané i tými najmenej prudérnymi ženami.

Ženské pohlavné orgány s maternicou, z nej vystupujúcimi vajčkovodmi a vaječníkmi môžu pripomínať siluetu býčej hlavy s rohmi. Aj takéto obrazy nachádzame už od praveku. Prehistorická Venuša z Lausselu datovaná 24-tisíc rokov pred Kristom drží v jednej ruke roh s trinástimi zárezmi a druhou rukou mieru na svoje genitálie. V neolitckej komunite v Čatal Hüyük (dnešné Turecko) z obdobia rokov 6500 – 5500 pred Kristom nachádzame zobrazenia ženských bohýň a býčích hláv s rohmi. Na kresbe zo šestnásteho storočia vidíme ženu a štylizovanú býčiu hlavu nakreslenú priamo v jej lone. Súvislosť na tejto kresbe je nesporná. Ostatne, novovek bol aj vekom rozvoja medicíny ako exaktnej vedy a od štrnásteho storočia boli pitvy ženských tiel oficiálne povolené. Ale 24-tisíc rokov pred Kristom? Alebo hoci len 6500? Mohli ľudia už vtedy tak dobre poznať anatómiu svojich tiel? Azda vidali telá roztrhané divými zvieratmi. Ekofeministky zvyknú oblúk podobný rohu, taký, na akom

bol viditeľný, ale samotné spermie boli objavené až v roku 1677 študentom Antonija van Leeuwenhoekom. Na to bol potrebný dobrý mikroskop.

Keď novoveká medicína začala objavovať a detailne popisovať ľudskú anatómiu, nemohla obísť ani vagínu. Toto meno jej dal v roku 1559 taliansky lekár Matteo Colombo. V latinčine vagína znamená puzdro na meč, teda pošvu. Slovo pošva ako synonymum vagíny používame i v slovenčine. Pomenovanie popisovalo jej tvar i účel – puzdro, do ktorého sa vsúva penis. Doplnkový tvar mužského a ženského pohlavného orgánu upútal už dávno predtým a bol zdrojom pre nás sčasti smiešnych a sčasti iritujúcich interpretácií. Podľa Aristotela a Galéna (2. storočie po Kristovi) je vagína i penis ten istý orgán, len u ľudí, ktorí majú v tele príliš malé množstvo tepla, sa penis nemohol vychlpiť navonok a zostal obrátený dovnútra vo forme vagíny. Žena je podľa Aristotela iba zmrazený muž. Galénos ju dokonca nazýval netvorom.

Vagína získala v behu dejín a kultúr mnohé pomenovania. Zlatá terasa, brána drahokamov, nefritová jaskyňa, srdce pivoňky, palác detí, purpurová puklina, kunda, šuška, piča. Synonymá z kultúr geograficky od východu k západu. Nefritová jaskyňa môže byť predmetom preduchovneného kultu a zbožňovania. Nemôže byť nadávkou. Piča nadávku byť môže a je. Môže byť objektom živočíšnej vášne a pudu. Urobiť ju centrom duchovného kultu – ťažko. To, ako objekty pomenujeme, priamo súvisí s tým, ako s nimi nakladáme. Vo východných kultúrach má vagína desiatky poetických pomenovaní, ktoré sa nepoužívajú a ani sa nedajú použiť ako nadávka a nie sú predmetom spoločenského tabu. Na Západe má vagína výrazne menej mien, mnohé z nich sa používajú predovšetkým ako nadávka a prakticky všetky sú predmetom spoločenského tabu. Azda najpozoruhodnejším pomenovaním vagíny je kunda. I keď to slovo dávno poznám, mám tušenie, že je pozostatkom čias, keď sa česká a slovenská kultúra jazykovo prelínali a že do korpusu slovenského jazyka nepatrí. Je to zvláštne. Catherine Blackledgeová venuje tomuto slovu zvláštnu pozornosť. Je geograficky pozoruhodne rozšírené. Jeho rôzne varianty sa používajú v Španielsku, Francúzsku, Británii, Holandsku, Fínsku, Portugalsku, Írsku. Objavuje sa v indoeurópskych, afrických, tichomorských a indonézskejších jazykoch. A v češtine. Kunda je slovo, ktoré spolu s herečkami skandujú diváci českej inscenácie hry Eve Ensler *Vagína monológy*.

Vagínu nemajú iba ženy, majú ju samice všetkých živočíšnych druhov, ktoré sa sexuálne rozmnožujú. Rozvoj prírodných vied a medicíny priniesol úžasné množstvo poznatkov o jej anatómii, funkcii, o tom, ako je riadená nervovou sústavou a endokrinnými žľazami. Na počiatku novoveku už anatómia mala dobré šance na objektivitu – pitvy boli oficiálne dovolené –, ale to, čo doboví vedci našli, sa podriaďovalo dobovej ideológii. A tá nadväzovala na aristotelovskú koncepciu ženy ako zmračeného muža. Bola pod vplyvom cirkvi, pre ktorú sa ženská sexualita spájala s prvotným Evinyňm hriechom a bola zdrojom zla a predmetom tabuizácie. Z dnešného pohľadu bizarným výsledkom neprirodzeného chápania ženskej sexualita bolo liečenie určitých

Na zmyslovom zážitku, ale i na výbere vhodného partnera sa podieľa aj čuch. Pohlavné orgány ženy i muža vylučujú špecifické vône, ktorými ľudia spolu komunikujú. Ženy podľa vône muža dokážu – na podvedomej úrovni – rozoznať partnera, s ktorým môžu splodiť najzdravšie potomstvo. Podľa toho, akí muži sú v okolí k dispozícii, ženy môžu mať ovulačné alebo anovulačné cykly. A ženy žijúce v priestorovej blízkosti si prostredníctvom týchto vôní môžu zosynchronizovať ovuláciu, aby sa vzájomne mohli podporovať počas tehotenstva. Nevedno, nakoľko tieto nevedomé informácie dnes naozaj využívame.

Ženská vagína a ženská sexualita prešli zložitým kultúrnym vývojom. Catherine Blackledgeová nám ukazu-

Elektrifikácie sa vibrátor dočkal ako piaty domáci spotrebič, po šijacom stroji, ventilátore, variči a hriankovači.

chorôb stimuláciou vnútorných stien vagíny. Malo vyvolať uvoľnenie zadržaného „ženského semena“. V 19. storočí lekári začali používať mechanický vibrátor, poháňaný šliapaním, vodou alebo plynom. V roku 1903 ho napokon výrobcovia miniaturizovali a elektrifikovali. Elektrifikácie sa dočkal ako piaty domáci spotrebič, po šijacom stroji, ventilátore, variči a hriankovači. V tom čase ho novinové inzeráty ponúkali medzi ostatnými spotrebičmi skôr ako relaxačnú, než ako erotickú pomôcku.

Súčasný obraz vagíny je komplexný. Vieme, že nie je pasívnym orgánom, prijímajúcim mužove spermie a plniacim funkciu inkubátora pre dieťa. V skutočnosti je orgánom aktívnym. Vyberá si spermie, ktoré použije na oplodnenie svojho vajčka. Vagíny niektorých samičiek dokonca môžu skladovať spermie od viacerých samcov, kým si z nich vyberú tie najvhodnejšie pre zdravie svojho potomstva. Vagína je navyše bohato inervovaný sval, ktorý môžeme riadiť vôľou – len mnohým ženám tu a teraz to nikto neprezradí a nikto ich to nenaučí. Vagína môže byť orgánom hlbokej zmyslovej rozkoše. Sú časy, priestory a kultúry, ktoré túto jej funkciu podporujú a rozvíjajú. Sú časy, priestory a kultúry, ktoré ju, naopak, potláčajú. Novovek priniesol procesy s čarodejnicami. Moderná západná kultúra má relatívne milosrdný systém spoločenských tabu. Ženská obriezka rozšírená v Afrike je krutá. Ženy pripravuje nielen o rozkoš, často aj o život.

je jeho dve mimobežné vetvy. Jedna, ktorú možno vystopovať až 30 tisícročí pred Kristom, je líniou uctievania a prijímania. Druhá, reprezentovaná Aristotelom a jeho nasledovníkmi, je líniou pohľadania, tabuizovania a potláčania. Autorka popisuje obe, ale nepokúša sa nájsť deliacu líniu medzi nimi, neprezradí, prečo tá druhá vznikla, čo bolo jej zdrojom, ako sa obe línie navzájom ovplyvňovali. Pripomenulo mi to diplomovú prácu mojej známej, študentky histórie na univerzite vo Florencii. Bola o ženskej sexualite. V renesančnej Florencii ženy mohli mať úlohu prostítutok, ktoré ponúkali sex za odmenu. Mohli byť poctivými a vernými manželkami, ktoré vo svojom živote intímne spoznali jediného muža. A mohli zastávať množstvo iných spoločenských pozícií medzi týmito dvoma extrémami. V 19. storočí bola situácia iná. Žena mohla byť alebo poctivka, alebo kurva a nič medzi tým. Michele tento posun skúmala, popisala, ale príčiny tiež neidentifikovala.

Text knihy dopĺňa desaťstranový zoznam použitej a odporúčanej literatúry. Česká prekladateľka zvlášť upozorňuje na tie, ktoré sú k dispozícii v českom preklade. Autorkou navrhované diela však zrejme nevyplňajú biele miesta v jej rozprávaní – to by ich tam nebola nechala. Musíme si počkať na ďalšie práce. Aj prečítanie knihy Catherine Blackledgeovej by mohlo nejako tú dizertáciu vyprovokovať.

Lubica Lacinová

Gustav Courbet (1819 – 1877), *Pôvod sveta*, 1866

Vagína je veľmi vecné a z hľadiska jazykového bezpríznačkové označenie orgánu samice, napríklad ženy. Tým, že je bezpríznačkové, malo by byť „salonfähig“. Nie je. Nie je to slovo, ktoré by sme bežne používali v spoločenskej konverzácii. Použitie ako názov knihy a doplnené na obálke čiernobielym aktom v štýle erotických fotografií z počiatku minulého storočia môže v potenciálnom čitateľovi vyvolať štekľivé asociácie a falošné nádeje. Kniha Catherine Blackledgeovej nie je ľahkou erotickou literatúrou. Je podrobným výskumom toho, čo vagína znamenala a znamená v umení, v kultúre, v jazyku, vo fyziológii, v medicíne a, samozrejme, v erotike. Kniha predkladá enormné množstvo informácií. Každý čitateľ v nej nájde niečo nové, vrátane podnetov na nové otázky.

Na počiatku novoveku už anatómia mala dobré šance na objektivitu – pitvy boli oficiálne dovolené – ale to, čo doboví vedci našli, sa podriaďovalo dobovej ideológii. A tá nadväzovala na aristotelovskú koncepciu ženy ako zmračeného muža.

Najstarším spostredkovateľom informácií je obraz. Dávno pred vynájdenním písma ľudia ryli do kameňa, vyrezávali z dreva, modelovali z hlíny, maľovali na rôzne materiály. Archeológovia nachádzajú 30-tisíc rokov staré sošky žien, centrom ktorých sú zobrazenia ich vagín. Niektoré sedia so široko rozotiahnutými nohami. Iné stoja a vyzývavo si dvíhajú sukňu. Venuše podobné tej našej Moravianskej či moravskej Vestonickéj majú dôsledne vyrezaný Venušin pahorok. Inde sa našli iba samotné oválne vulvy vyryté do pieskovecových stien jaskýň. Niektoré z nich sú staré 30-tisíc rokov, iné „iba“ 7-tisíc. Skok z paleolitu takmer do súčasnosti: sochy žien odhaľujúcich svoje pohlavie nachádzame aj v stredoveku napríklad na Britských ostrovoch. Kým oválne vulvy nachádzame na Pyrenejskom polostrove, Blízky východ používal skôr symboliku na špicí stojaceho

často jednou nohou stoja sochy Panny Márie, dešifrovať ako mesačný oblúk a považujú ho za symbol menštruačného cyklu. Trinásť zárezov na rohu Venuše z Lausselu by tomu zodpovedalo. Lunárnych mesiacov môže mať jeden rok trinásť. Tvarovú analógiu medzi vajčkovodmi a rohmi však autorka dovádza oveľa ďalej. Mnohé jazyky nazývajú muža, ktorého podvádza manželka, paroháčom. Catherine Blackledgeová spomína Portugalsko, Španielsko, Katalánsko, Francúzsko, Grécko a Anglicko. Škoda, že nepozná slovenské jazyky – mohla pridať slovenčinu a češtinu. Trocha však môžeme mať ťažkosti s jej interpretáciou vzniku tohto slova. Podľa nej označuje muža, ktorého manželka má v rohoch vagíny spermie cudzieho muža. Označenie paroháč sa medzi ľuďom zaužívalo dávno. Boli už vtedy natoľko zľudovené znalosti anatómie a mechanizmu oplodnenia? Ejakulát

Na pleciah obra

motali hlavu bádateľom a prenikli svojimi dielami do kontextu dôverčivej kafkologie, ktorá bola na prelome 40. a 50. rokov minulého storočia vďačná za každú novú informáciu. Kým Mareš sa stal tvorcom legendy o „červenom“ Kafkovi, účastníkovi anarchistických schôdzí, a o priateľovi pražskej bohémie okolo Haška, čo viedlo k ľavicovému prehodnoteniu Kafku v 60. rokoch, Janouch, literárne talentovanejší, uskutočnil oveľa ctižiadostivejší cieľ, vytvoril knihu rozhovorov s Kafkom obsahujúcich rozsiahly faktografický materiál a doslovnú citáciu údajných Kafkových výrokov, ktoré oklamali veľkú časť odborníkov na čele s Maxom Brodom, ba boli pokladané za súčasť Kafkovej tvorby. Obaja Česi boli ľuďmi dobrodružných životných osudov, pohybovali sa neraz na hrane zákona. Ich výtvarom však nemožno uprieť obratnosť a farebnosť podania a púťavosť.

Oboch mystifikátorov spájalo niekoľko faktov. Osobne (hoci letmo) sa poznali s Kafkom (Mareš v rokoch pred prvou svetovou vojnou, Janouch po nej), obaja boli dokonalými bilingvistami a obaja boli činní ako novinári, resp. literáti. Obaja vyšli na verejnosť s prekvapivo objavnými informáciami, ktorým sa dostalo svetovej pozornosti a uznania. Možno sa domnievať, že obidvoch k vydaniu svedectva priviedla prudko sa šíriaca kafkovská konjunktúra v západných krajinách a s tým spojená lákavá možnosť na nej profitovať, nie vážna snaha pravdivo prispieť k lepšiemu poznaniu autora a jeho diela. Oboch spája ďalej fakt, že ani jeden z nich dovtedy, za dvadsať rokov od Kafkovej smrti, o ňom nič nenapísal. Obaja poznali Kafkovo dielo veľmi slabo – v ich textoch zohráva zanedbateľnú úlohu, pričom obaja súhlasne tvrdia, že Kafku nečítali zámerne. Mareš to odôvodňoval tým, že Kafka je vraj autorom cudzím českej mentalite, a on o ňom píše len preto, lebo to od neho žiada cudzina... Janouch zase tvrdil, že Kafka je preňho životným idolom, obdivovaným múdrom človekom, zatiaľ čo Kafkovo dielo mu ostalo cudzie.

Je zrejme, že šlo o obrannú reakciu, o výhovorku v čase, keď sa Kafkovmu dielu intenzívne venovali germanisti na celom svete a obaja mystifikátori museli čeliť nepríjemným otázkam odbornej verejnosti. Obaja však zo svojich skromných spomienok na Kafku vybudovali trúfalé konštrukcie, ktorými zmiatli časť znalcov.

Mareš nezaprie v sebe beletristu a popúšťa uzdu fabulácii. Vierohodne zobrazuje udalosti, ktorých bol svedkom, ale Kafkova spoluúčasť na nich je primyslená. Janouch chce na jednej strane obohatiť Kafkov životopis o nové fakty, zároveň však pomocou mystifikácií vynáša na svetlo údajné Kafkove výroky a stáva sa akoby objaviteľom neznámej časti diela, priradiťelnej ku Kafkovým Denníkom.

Josef Čermák na viacerých príkla-

nouchových textoch je časť pravdy, keďže sa s Kafkom preukázateľne stýkal a niektoré veci v texte si nemusel vymýšľať. Inými slovami, ide o ťažko rozlíšiteľnú zmes pravdy, polopravdy a výmyslov. Z vlastnej skúsenosti môžeme potvrdiť, že tak Marešove, ako i Janouchove tvrdenia sa doteraz neúnavne opakujú vlastne vo väčšine monografií, ktoré dnes vychádzajú nielen v krajinách vzdialených od strednej Európy.

Podľa Čermáka Janouch ku Kafkovi pristupoval s oveľa vypočítavejšími ambíciami. Do rúk mu nahrával fakt, že sa s Kafkom spoznal v období, ktoré bolo v jeho životopise nedostatočne zmapované. Nešlo mu iba o to, aby zaplnil informačný deficit, chcel sa presláviť objavom Kafkových neznámych

Keď v roku 1951, v čase vrcholiaceho záujmu o Kafku, vyšli v nemčine Janouchove Rozhovory s Kafkom, bola to senzácia, aká sa neskôr v rozsiahlej kafkovskej literatúre už nezopakovala.

autentických výrokov. Je otázne, do akej miery sú výroky, ktoré vkladá do Kafkových úst, jeho (Janouchovým) vlastníctvom alebo pokusom napodobniť Kafkov štýl a myslenie, resp. či ide o myšlienky cudzie, výpisky z lektúry. Zložitá mystifikačná stratégia, úsilie prezentovať údajné autentické citáty, rozširovať rozsah „rozhovorov“ ho postupne zbavovala akýchkoľvek zábran. Janouch bol múzicky nadaný človek značnej inteligencie, ale charakterovo opätovne zlyhával. Z nádejného mladého vzdelanca, akým sa zrejme javil Kafkovi, sa stával poklesnutým bohémom a oportunistom so sklonom k extrémizmu. Čermák v kapitole nadpisanej Herec falešných rolí odhaľuje Janouchove negatívne charakterové črty a konkrétne pochybenia, najmä v súvislosti s jeho „odbojárskou“ činnosťou, keď sa stal členom tzv. revolučnej gardy Pěst, terorizujúcej po druhej svetovej vojne Nemcov v pohraničí. Treba pripomenúť, že Čermák tieto nelichotivé informácie uvádza až na záver práce, aby „predem neovlivnil pojednání o díle, v němž se vedle hlavního velmi problematického záměru autorovi podařilo napsat i slovesně zdařilou a poutavou knížku“.

Michal Mareš (1893 až 1971) pochádzal z Teplíc v severných Čechách, teda z nemeckého pohraničného územia, a po búrlivej mladosti, keď ho vylúčili zo všetkých stredných škôl v monarchii, slúžil dokonca vo francúzskej Cudzineckej légii. S Kafkom sa poznal od roku 1909 a sám Kafka ho spomína na niekoľkých miestach v Listoch Milene. Mareš písal v 20. a 30. rokoch do pražských nemeckých denníkov a časopisov (Prager Tagblatt, Prager Abendzeitung a iné) články a črty, ktoré vyšli súborne až roku 1999 pod titulom Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince. Marešov prvý príspevok venovaný Kafkovi však pochádza až z roku 1946, teda z obdobia, keď sa začínala Kafkova svetová sláva. Článok s titulom Setkání s Franzem Kafkou vyšiel v prepracovanej podobe po nemecky ako dodatok k monografii Klausu Wagenbacha o Kafkovej mladosti (1958). Oba tieto články i Marešova posmrtné vydaná spomienková kniha sú bohaté na legendy, ktoré Mareš vykúzlil zo svojich celoživotných spomienok. Je Čermákovou zásluhou, že v nadväznosti na kriticky ladené práce, napr. Eduarda Goldstückeru, odmieta Marešove tvrdenia o Kafkovej anarchistickej mladosti, o Kafkovom vzťahu k českej poézii a údajnom protihabsburskom zmysľaní a odhaľuje mechanizmy, ktorými sa podobné mystifikácie dostávajú do obehu.

Pokiaľ ide o Gustava Janoucha (1903 až 1968), ten popri prezentácii niektorých nových faktov o Kafkovom živote využil svoju oboznámenosť s Kafkovým životom (Janouchov otec bol kolegom Franza Kafku v poisťovni) na to, aby „reprodukoval“ údajné Kafkove autentické výroky. Dúfal, že tieto výroky budú pokladané za autentickú súčasť Kafkovho diela, a tento cieľ naozaj dosiahol. Keď v roku 1951, v čase vrcholiaceho záujmu o Kafku, vyšli v nemčine jeho Gespräche mit Kafka. Aufzeichnungen und Erinnerungen (Rozhovory s Kafkom. Zápisky a spomienky) vo Frankfurtu, bola to senzácia, aká sa neskôr v rozsiahlej kafkovskej literatúre už nezopakovala. Knižka bola preložená do desiatky jazykov, roku 1961 vyšla ako paperback. Autor, zaslepený jej úspechom, pripravil rozšírené vydanie, ktoré vyšlo v roku 1968, v roku Janouchovej smrti. Nové vydanie obsahovalo oproti predchádzajúcim 130 teraz bezmála 200 „rozhovorov“, pričom rozsah knihy bol najmenej trojnásobný. Kniha vychádza dodnes v mnohých jazykoch

se vyznačoval hĺbkou, ne šíri, intenzitou, ne extenzitou poznání a zájmů, nikoli zvědavostí a poučeností, ale přesností a pronikavostí myšlenek a postřehů. Dělá z Kafky dosti extenzivně orientovaného vzdělance, který se vyzná ve všem od filozofie po politiku a má pohotově odpověď na každou otázku svého tazatele.“

Málo vierohodné sú aj Janouchove mystifikačné stratégie, pripomínajúce staré románové triky – strata rukopisu, tzv. česko-nemeckého konceptu i jeho náhodný nálezy v opustenom byte po desaťročiach. Podľa Čermáka je zrejme, že Janouchovi sa vďaka imitačnému umeniu podarilo oklamať Maxa Broda, ktorý Janouchove tvrdenia uznal za autentické. Aj veľké kapacity kafkovského bádania prijímali Janouchove mystifikujúce informácie, vďaka čomu sa neskôr dostávali do rozzáhľého suterénu popularizácie a žijú v ňom dodnes...

Josef Čermák ako znalec a prekladateľ Kafkovho diela dôrazne upozorňuje na jeden z aspektov rozpornej českej recepcie Kafkovho diela, na existenciu mystifikácií a výmyslov o Kafkovi. Tým, že ich vierohodne vyvracia, vytvára priestor pre nové výskumy a interpretácie, napríklad v oblasti nemecko-českých medziliterárnych vzťahov. Chýba totiž stále ucelený pohľad na reálny vzťah Franza Kafku k českej kultúre a literatúre, k češtine a Čechom. Ukazuje sa, že ide o tému zaujímavú a brizantnú – Marek Nekula nedávno vydal v dvoch jazykových mutáciách monografiu o Kafkovom vzťahu k jazyku.

Záver Čermákovy knižky tvorí bibliografia primárnej a sekundárnej kafkovskej literatúry, ktorá vyšla po roku 1990 v češtine. Jej zoznam je celkom slušný, hoci prekvapuje, že vlastne stále absentuje dôkladná kafkovská monografia z pera českého bádateľa. Pri prekladoch absentuje údaj o prekladateľovi. Pripomeňme, že nechýba informácia o obrazovej publikácii Franz Kafka a Praha, ktorú pred desiatimi rokmi pripravil Karol Kállay. Čermákov knižka prináša aj obrazový materiál, ale chýba v nej obsah, čo čitateľovi určite neulahčuje orientáciu. Osožil by aj menný register.

Milan Žitný

▲ Josef Čermák
▲ Franz Kafka.
Výmysly
a mystifikace
▲ Gutenberg 2005
▲ 175 strán
▲ 319 Sk

Zdá sa, že po istom útlme sa opätovne zvyšuje záujem o dielo geniálneho pražského spisovateľa. Nové preklady nahrádzajú dnes už archaicky pôsobiace staré vydania, stále sa objavujú literárnovedné práce, osvetľujúce Kafkove životné osudy novým spôsobom a vyvracajúce neopodstatnené legendy a mýty, ktorých sa za približne päť desaťročí intenzívnej a rozporuplnej recepcie nahromadilo pomerne dosť. Josef Čermák, významný český literárny historik, prekladateľ a editor Kafkovho diela, sa podujal reagovať filologicky fundovaným a zároveň prístupným spôsobom na práce dvoch najznámejších a najúspešnejších českých „kafkovských“ mystifikátorov, Michala Mareša a Gustava Janoucha.

Obaja mystifikátori poznali Kafkovo dielo veľmi slabo – v ich textoch zohráva zanedbateľnú úlohu, pričom obaja súhlasne tvrdia, že Kafku nečítali zámerne.

Sláva polozabudnutého Franza Kafku (1883 – 1924) sa začala šíriť až s odstupom približne štvrťstoročia po jeho smrti. V situácii, keď po druhej svetovej vojne aj vďaka prekladom do angličtiny, francúzštiny a iných jazykov sa rozvinul akýsi kafkovský boom, sa hlásili o slovo obratní mystifikátori. Využili situáciu, keď nadšený záujem v radoch čitateľov a renomovaných vedcov oslaboval ich kritickosť. Na svetovej sláve pražského génia sa priživil najmä Michal Mareš a Gustav Janouch. Objavnými výmyslami za-

doch ukazuje, že zámery oboch mystifikátorov vyšli. Svet väčšinou uveril Marešovej anarchistickej legende, ktorú Janouch ešte rozvinul. Janouchove rozhovory s Kafkom boli preložené do desiatky jazykov, jeho informácie prijímala veľká časť svetovej kafkologie najskôr ochotne a bez výhrad, postupne, najmä po Janouchovej smrti, s rastúcimi pochybnosťami. Nebyť Janouchovej trúfalosti v rozmnožovaní fálz bol by podľa Čermáka vplyv tohto falzifikátu na kafkovské bádanie ešte väčší. Problém je v tom, že v Ja-

Jaroslav Róna, pamätník F. Kafku (detail), 2004, foto archív K&S

Autorské dvojice, osamelí bežci

▲ Viktória Matáková a Petra Hanáková
▲ Pedro Almodóvar
▲ Slovenský filmový ústav 2005
▲ 303 strán
▲ 220 Sk

▲ Peter Michalovič a Vlastimil Zúška
▲ Juraj Jakubisko
▲ Slovenský filmový ústav 2005
▲ 221 strán
▲ 350 Sk

▲ Richard Blech
▲ Kameraman Stanislav Szomolányi
▲ Slovenský filmový ústav 2005
▲ 169 strán
▲ 220 Sk

V roku 2005 vyšli pod hlavičkou Slovenského filmového ústavu tri monografie, venované dvom slovenským a jednému španielskemu filmárovi. Napriek svojej nesúmerateľnosti, i tomu, že každá z kníh sa obracia na iný typ čitateľa, majú čosi spoločné – sú vytvorené autorskými dvojicami (dokonca aj tá, čo má len jedného autora, vznikla z veľkej časti ako dialóg s filmárom).

Spoločné písanie v oblasti humanitných vied a umenoved je nepochybne mierne ambivalentnou záležitosťou: spojenie autorských síl implikuje nielen akúsi deľbu práce, ale veľmi často i zdvojenie, alternáciu či doslova súboj rukopisov, štýlov, názorov, spôsobov koncipovania textu i konkrétnych for-

sa tu praktizuje len málokedy. V humanitných vedách a umenovedách sú totiž autori zvyčajne výskumníkmi i literátmi v jednej osobe. Presne v tejto línii sa nesú rubriky v odborných či spoločenských časopisoch – „Dvoj-pohľad“ v českej revue pre filmovú teóriu *Illuminace* či jeho mutácia „Dvoj-dotyk“ v slovenskom *Kino-ikone*, ale aj viaceré rubriky v časopise *OS* alebo knižné publikácie typu *Dublety* Miroslava Marcelliho a Miroslava Petříčka, vydané vo vydavateľstve *Kalligram* v roku 2002.

A práve k takýmto knihám svojbytných autorov možno zaradiť aj knihu *Pedro Almodóvar Viktória Matáková a Petry Hanákovéj*. Na prvý pohľad (najmä, ak si najskôr pozrieme obsah) akoby text ani nebol rozdelený do dvoch častí – vytvára kontinuum, v ktorom poslednú, siedmu kapitolu už nenapísala Viktória Matáková, ale Petra Hanáková. V skutočnosti sa však Matákovéj a Hanákovéj časť navzájom líšia nielen rozsahom (takmer 200 strán proti asi 60), ale aj metodologicky a štýlovo. Ba čo viac, v podstate si konkurujú. Viktória Matáková sa síce zameriava prevažne na biografické údaje o živote a práci režiséra, na načrtnutie historického kontextu španielskej kinematografie a na chronologicky usporiadané komentáre jednotlivých filmov, zatiaľ čo Petra Hanáková k režisérovi a jeho filmom pristupuje syntetickejšie (rozoberá témy, rekurzívne motivické i štýlistické prvky, čo dokazuje aj vnútorné členenie jej textu na podkapitoly), v konečnom dôsledku sa však obe autorky často dopracúvajú k veľmi podobným zisteniam.

Konkurenčný vzťah medzi oboma textmi zrejme nebol chcený, ale vznikol ako dôsledok spôsobu písania knihy. Tým asi nebol spoločný štafetový beh, ale skôr pretek dvoch osamelých bežkýň – jednej maratónkyne a druhej šprintérky. Kým vytvárala Matáková prebehla po celej režisérovej tvorbe a dala si záležať na mimoriadne pocity (niekedy až zbytočne deskriptívnom) predstavení každého jedného titulu – aby o nič neprišiel ani ten čitateľ, ktorý viacero Almodóvarových filmov nevidel, Hanáková si mrštnosťou bežkyne na krátke trate zvolila to najpríznačnejšie z režisérovej tvorby, veľmi presne to pomenovala a rozanalyzovala. No ako som už naznačila, napriek rozličnosti oboch prístupov sú mnohé informácie zdvojené. To, k čomu sa Viktória Matáková práve dostáva komentovaním a častým citovaním španielskych prameňov, zhrňa Petra Hanáková okamžite a s ľahkosťou zdatnej štýlistky. No tým, že jej stať knihu uzatvára, že prichádza až po Matákovéj podrobnom prehľade, pôsobí dojmom, akoby chcela opraviť občias

kontext i podstatu madridského kultúrneho hnutia *Movida*, ale aj postmoderných východísk súčasnej európskej a svetovej kinematografie.

Pre Petra Michaloviča a Vlastimila Zúšku naopak dvojautorstvo nepredstavuje nijaký problém. Pri písaní knihy *Juraj Jakubisko* s najväčšou pravdepodobnosťou pracovali spolu, vzájomne sa vpisovali do fragmentov textu toho druhého, až sa rozdiely v štýle a rukopise zotrel v nastolení jednej, spoločnej écriture. Pre čitateľa oboznameného s prácami jedného i druhého autora by mohlo byť pátranie po autorstve jednotlivých útržkov príjemnou intelektuálnou hrou (sama som ju priebežne praktizovala, priradujúc – možno chybné – časti s referenciami na Bachtina, Deleuza, Barthesa, Lotmana či Derridu skôr k Petrovi Michalovičovi a tie s odkazmi k Whiteheadovi, Damasovi, Lakoffovi, Grodalovi či k Ryanovej zase k Vlastimilovi Zúskovi), no v konečnom dôsledku je toto pátranie nepodstatné, pretože spoločné autorstvo tu je na prospech celkového vyznenia knihy. (Jediné, čo by sa textu dalo vyčítať, sú drobné chyby syntaxe a skloňovania, spôsobené tým, že Zúška písal v češtine a Michalovič v slovenčine, ktoré sa z textu pri korektúrach nepodarilo vyčítať.)

Obaja autori sú estetici venujúci sa súčasnej filozofii, ale aj teórii literatúry a filmu. Michalovič pracuje predovšetkým s postštrukturalistickými konceptmi, Zúška sa zaoberá aj kongnitívnymi teóriami. Ich profesionálny background podmieňuje aj charakter publikácie: nie je to historická monografia pracujúca s množstvom prameňov a dobových dokumentov, ale predovšetkým teoretická práca, prístupujúca k Jakubiskovým filmom ako k textom sýtiacim sa inými textmi a vstupujúcim do spoločného významového poľa s textmi ďalšími. Aplikácia rôznych teoretických konceptov a ich adekvátne využívanie ako nástrojov na analýzu Jakubiskových filmov tak má dvojaký účinok: na jednej strane predvzda rozhladenosť a flexibilitnosť autorov sebaisto sa pohybujúcich po svojom výskumnom teréne; na strane druhej týmto nenásilným a zároveň plodným spojením „svetových konceptov“ a „domáceho autora“ naznačuje, že Jakubisko má svoje pevné miesto v kontexte svetovej kinematografie.

Kniha sa tak stáva predovšetkým poutou režisérovi filmárskemu talentu. Ten autori dokladajú tým, že rozkrývajú filmové obsahy, vrstvenie významov, štruktúru rozprávania i často nejednoznačnú temporalitu v jednotlivých snímkach – teda upozorňujú na všetko to, čo by nepoučený divák mohol poľahky prehliadnuť. Zároveň však kniha môže poslúžiť ako názorná ukážka toho, aké možnosti poskytuje zvládnutie teoretických konceptov iných autorov pre vlastnú analýzu filmov. Vo svetle analýz Jakubiskovho filmárskeho rukopisu sa však ako temný bod zjavuje aj to, čo autori vedome obchádzajú, čo nepovažujú za predmet svojho záujmu a čo vlastne ani nespadá do ich kompetencií. Na-

amalgám životopisu a memoárov: niekedy je faktograficky strohý a v charakterizácii Szomolányiho tvorby presný, chvilami je však až rušivo estetizujúci či poetizujúci.

Tým, že sa Blech nestavia do úlohy autora analyzujúceho filmy, ktorým robil kameru Szomolányi, ale hľadá polohu, kde by dal kameramanovi prehovorit' a zároveň by jeho tvorbu mohol situovať do širšieho kontextu, vzniká už zmieňovaný viachlas. Nie je síce možné rozlíšiť, či ten súladný, poetizujúci štýl priniesol do knihy Blech, alebo ním svoje spomienky formuloval sám Szomolányi, v každom prípade však princíp autorského upožadovania samého seba, aby vynikol ten, o ktorom sa hovorí, možno zaradiť

Každá zo zmienených kníh sa so spoluautorstvom vysporadúva inak. Každá má iný zámer a ponúka sa inému typu čitateľa.

priek tomu sa „to“ in absentia zjavuje prakticky v každej kapitole ich knihy, respektíve v súvislosti s každým Jakubiskovým filmom nakrúteným v rozpätí rokov 1960 – 1989: ide o ukotvenie a niekedy uväznenie slovenských filmárov v súkolí socialistickej filmovej produkcie, o stopy po plánoch zahatých v zárodku, o skúmaní alternatívnych riešení, o pripomienky k nim, o zamietnutia či schválenia, i stopy po konkrétnych postojoch filmárov vo vzťahu k tejto situácii. Netvrdím, že teoretický prístup k Jakubiskovým filmom a obchádzanie histórie nie je v poriadku. Akurát, že kniha by sa v takomto prípade nemala volať *Juraj Jakubisko*, ale *Filmy Juraja Jakubiska*.

Problémom absencie pocítovanej ako nástojčivé, až nespravodlivé prázdno sa otvára aj kniha *Kameraman Stanislav Szomolányi* Richarda Blecha. Autor knihy, tentoraz sám ako prst, načrtáva dejiny filmu z hľadiska významu kamery a kameramanov, ktoré – napriek tomu, že prvými filmármi boli práve kameramani – staršia filmová historiografia len málokedy významovala. Blech teda najskôr píše stručné dejiny kamery, prehodnocuje periodizáciu kinematografie na základe vývoja snímacej techniky a filmovej suroviny a ich vplyv na filmovú estetiku. Zdôrazní pritom obdobie šesťdesiatych rokov, a tak sa presunie k vlastnej téme knihy – k životu a tvorbe Stanislava Szomolányiho.

Blechova kniha, hoci je ako autor uvedený len on, je – pokiaľ ide o spôsoby písania – viachlasom. Úvodná kapitola o dejinách kamery a kameramanov je zhrnutím jeho historického vedenia o kinematografii, no hneď v ďalšej, nazvanej *Za kamerou Stanislav Szomolányi*, sa dobrovoľne sťahuje do úzadia. Výsledok pôsobí ako

k formám písania vo dvojici – blízkou tej, kde povedzme novinár, spisovateľ alebo scenárista prepozičia svoje literárne nadanie tomu, kto rozpráva príbeh svojho života.

To, že kniha vznikala ako dialóg autora a kameramana, ostatne potvrdzujú aj jej ďalšie časti. Blech sem zaradil napríklad rozhovor s kameramanom. V ňom sú síce odpovede a otázky jasne oddelené, no Szomolányiho výpovede si spôsobom narábania s jazykom neprotirečia s predchádzajúcou kapitolou, ktorá sa týkala jeho života a práce, no ktorej autorom bol Blech. Záverečná časť knihy s 12 myšlienkami Stanislava Szomolányiho a s Po-hľadmi zbooku, krátkymi príspevkami napísanými Martinom Hollým, Albertom Marenčinom, Petrom Jarošom, Jánom Durišom, dcérou Barbarou a Jurajom Mojišom, sa polyfónia celej publikácie, koncipovanej nie ako vedecký text, ale ako hommage... ešte zväčšuje. Richard Blech sa tak z autora – ako naznačuje obálka knihy – po jej prečítaní zrazu mení na spoluautora a zároveň jej editora.

Každá zo zmienených kníh sa so spoluautorstvom vysporadúva inak. Každá má iný zámer a ponúka sa inému typu čitateľa. Metodologicky ich teda nespája nič. Tematicky sú však prepojené filmom. Zo žánrového hľadiska sú zase všetky viac-menej portrétni. A aspoň jeden člen každej autorskej dvojice je zároveň pedagógom na Filmovej fakulte VŠMU. To napokon – spolu s logom Slovenského filmového ústavu, zdobiacim zadnú stranu všetkých troch obálok – vôbec nie je málo. Naopak, bolo to až priveľa na to, aby som odolala pokušeniu umiestniť ich do jediného textu, hoci som jeho jedinou autorkou.

Mária Ferenčuhová

Pavel Pecha, z cyklu *Moje intuitívne divadlo, bez názvu*, 1992, Galéria Jána Koniarka v Trnave, 24. marca – 10. mája 2006

Spojenie autorských síl implikuje nielen akúsi deľbu práce, ale veľmi často i zdvojenie, alternáciu či doslova súboj rukopisov.

mulácií. Možno aj preto má kolektívne písanie v tejto oblasti najčastejšie charakter zborníkových publikácií – priateľského stretnutia žánrov, tém, metód i štýlov, kde je každý autor zodpovedný za svoju kapitolu a editor za to, aby sa jednotlivé časti neopakovali, priveľmi si neprotirečili, alebo aby sa mu celková koncepcia nerozpadla pod rukami napriek kvalitnej pevnej väzbe. Kolektívne autorstvo, ako ho poznáme z exaktných vied, kde sú spoluautormi rovnako tí, čo sa venovali základnému teoretickému či experimentálnemu výskumu, hoci do textu nenapísali ani čiarku, ako aj tí, čo výskum viedli, prípadne tí, čo zistenia výskumníkov sformulovali do vedeckého článku,

neobratné tvrdenia svojej spoluautorky. Nemyslím si, že spojenie oboch autorských stratégií je nešťastné. Je len disproporčné, a pre toho, kto sa zaujíma práve o spôsoby písania, dokonca veľmi zaujímavovo problematické.

Odhliadnuc od problému-neproblému dvojautorstva kniha spĺňa svoj účel. Vydaná v koprodukcii s Asociáciou slovenských filmových klubov, s filmografickými a bibliografickými údajmi a s výborným výberom fotografií z filmov, je totiž jednoznačne bohatým informačným zdrojom pre aktuálnych i budúcich divákov Almodóvarových filmov. Napokon, nevenuje sa iba Almodóvarovi, ale siaha za hranice režisérovej tvorby, objasňuje

Amur je rieka, Amour je láska

- ▲ Andrei Makine Herman
- ▲ Za časů řeky lásky
- ▲ Preklad Zuzana P. Krupičková
- ▲ Baronet 2005
- ▲ 220 strán
- ▲ 309 Sk

- ▲ Toni Morrisonová
- ▲ Láska
- ▲ Preklad Jarmila Samcová
- ▲ Ikar 2005
- ▲ 205 strán
- ▲ 229 Sk

Sibíri začiatkom brežnevovských 70. rokov, v druhom 50. a 60. rokmi segregovanej Ameriky, reáliami i mysticizmom vzťahujúcej sa černošskej menšiny. Život je v podstate vždy a všade ten istý, s identickými trápeniami, radostami, totožnými túžbami. Len spomínané kulisy sú iné. Ďalšiu drobnú podobnosť (a vari i spoločnú autorskú provokáciu) možno zaznamenať v absurdite slova láska priamo v názvoch – obe knihy totiž primárne pojednávajú skôr o príkoriach a hrôzach, ktoré je schopný vykonať človek človeku.

Príbeh troch priateľov (ktorý nezaprie ani francúzsky mušketiersky či remarquovský vplyv) rozpráva o osudoch Utkina – dieťaťa so zdevastovaným telom (následok nerovného zápasu s kryhami sibírskej rieky), Samuraja – chlapca bez rodičov, vyformovaného bojom o prežitie, zažitým zverským fyzickým útokom, a napokon rozprávača Dimitrija, zvaného Don Juan, mladíka (na pomery fyzicky i duchovne nehostinnej krajiny) akoby márne krásneho,

Drobnú podobnosť (a vari i spoločnú autorskú provokáciu) možno zaznamenať v absurdite slova láska priamo v názvoch – obe knihy totiž primárne pojednávajú skôr o príkoriach a hrôzach, ktoré je schopný vykonať človek človeku.

chlapca – dieťaťa prahnúceho po zážitkoch zmyslov i zmyselnej láske. („V zemi, kde sme se narodili, Utkin, já a další, byla krásna tou nejposlednější starostí. Mohli jste tam prožít celý život, a stejně jste se nedozvěděli, zda jste hezcí nebo oškliví, nepronikli jste do tajemství mozaiky lidské tváře ani jste nepřišli na kloub záhadám smyslného zeměpisu těla. Stejně to bylo s láskou: i ta se do zdejší přísné krajiny špatně zapouštěla. Milovat pro lásku bylo, myslím, jednoduše zapomenuto – tato schopnost zakrňela kdesi v tratišti válečné krve, uškrtla se v ostatných drátech nejbližšího koncentračního tábora, zmrazily ji arktické větrné poryvy.“) Sme svedkami bežných chlapčenských zážitkov, erotických snov, pozorovania prírody, života „v tieni“ neďalekého trestaneckého tábora, nálezu mŕtveho trestanca, „lásky“ s miestnou biednou prostytutkou... Ale aj pretrvávajúcej všadeprítomnosti vojny, spomienok na hrdinstvo, dozvukov zmarených nádejí a očakávaní, rezignácie, bezvýchodiskovosti... („Celý život je řízen touto tíhou. Žrádlo, žena, krev!“)

Čistú lásku nepodliehajúcu skaze a všednosti, lásku v kryštalickej, ideálnej podobe zosobňuje len miestna „bláznivka“ Věra (ktosi medzi Penelopou a Viktorkou). Žena, vzbudzujúca rešpekt a súcit dedičanov, žena tridsať rokov dennodenne očakávajúca pri kompe na rieke príchod svojho milého, ktorý kedysi tou istou kompou odišiel na front. Čaká urputne, verne a zaťato a vďaka sile svojej lásky nestarne, má šedivé vlasy, ale tvár večného dievčaťa. Všetci okolo vedľa, že ten, na koho čaká, (obľstnutý, zmenený na nepoznanie, bez stopy po dávnej oddanosti štíhleho vojaka s vyholenou hlavou) si žije „spokojne“ v meste. Věra čaká ďalej a každý cíti, že je (vďaka svojej vlastnej láske – silnej a zmysluplnej tak, že nepotrebuje opätovanie) šťastnejšia než ktokoľvek iný.

Zásadný a silný motív Belmonda funguje u Makina ako most medzi dvoma svetmi – nie s jeho pozlátkou, ale slobodou, šťavou, zmyselnosťou, odvahou –, ako zjavenie sveta farebného, rozmanitého, akoby paralelného

k životom chlapcov tajgy. Nikdy (alebo zvyčajne), žiaľ, netušíme, aký význam, akú cenu majú naše činy, naša existencia pre iných. („Svět se změnil, ale my to pocítovali zatím na kůži, ve chvíli nosních dírek, v našich mladých tělech, která se živila hvězdným nebem i vůněmi tajgy. Plní až po kořínky vlasů tím novým vesmírem, šli jsme mlčky; měli jsme strach, abychom jeho magické kouzlo nezničili. Pouze občasný vzdech unikl té přemíře emocí: „Belmondo...“). Len dúfam, že charismatický francúzsky herec, ktorý minimálne „poludštil“ život niekoľkým generáciám divákov sa stihne dopočuť o svojom vplyve a poslanstve. Ak pre nič iné, pre toto sa oplatilo žiť: pre konkrétne deti, ktoré v mrzavej tajge absolvujú desiatky kilometrov cesty na snežniciach, aby po desiaty, šestnásť raz si pozreli jeho film. Aby zdanlivo absurdne, nepochopiteľne pocítili, že sa práve cez neho, skrz prinesený ohňostroj fantázie, zblíženie prítomnosti a sna, dobrodružstvo, plnokrvnosť... (tak ostro kontrastujúce

s banalitou, hrubosťou sovietskej všednosti) stávajú viac ľuďmi. („Ale především Belmondo... Zosobňoval celou tu komplexní hru dobrodružství, barev, vášnivých objetí, řvaní, skoků, polibků, mořských vln, divokých vůní, osudových uniků. Byl klíčem k magickému světu, jeho pilfrem a motorem. Jeho bohem...“) Hovorí sa tomu nezamýšľané dôsledky – ani režisér, ani scenárista klasických belmondoviek určite netušili, že budú mať politický a humanizujúci vplyv na mladých Sibířčanov. („Proč Belmondo? Se svým placatým nosem se podobal mnohým z nás. Naše životy – tajga, vodka, tábory – vytvářely obličej tohoto typu. Obličej barbarské krásy, která prosvítala za hrubostí zmúčených rysů.“)

Zážitok Belmonda v konečnom dôsledku spôsobil únik dorastajúcich priateľov „na Západ“ (nech už je západom štúdiom v Leningrade či v Kijeve) i neskoršie pokračovanie príbehu (medzitým dospelých mužov) v USA, aby bolo konštatované, že pred ničím neujdeš a čo si v sebe neprinesieš, nikde nenájdeš. („A dnes si s hořkým úsměvom říkám, že i přes západní moudrost nerozumím ani ledové slze v oku zabitého vlka, ani tichému životu pod kůrou stoletého cedru, který má ve svém kmenu velkou zrezivělou díru, ani samotě rusovlasé ženy...“)

Makine je ako dúšok pramenitej vody – je zbytočné, ak nie neprípustné hľadať na ňom chyby. Skôr je zrejme, že človek nebude môcť dlho prečítať

ských výkalov. Ohavnosti však vyvažuje v každom svojom diele i láskavosťou.“

Ústrednou, hoci už fyzicky neprítomnou postavou, satelitom všetkých ostatných, predovšetkým ženských osudov, je tajomný Bill Cosey. Najbohatší muž a duša prímorského letoviska, majiteľ luxusného hotela pre dobovú černošskú „elitu“, chlebobdarca mestečka, nenávidený i obdivovaný „padre“. Reálnymi protagonistkami sú staré dámy Head a Christina Coseyové (prvá je vdovou po Billovi, druhá jeho vnučkou), ich vzájomné, zdanlivo nepochopiteľné súžitie (či parazitovanie) plné schválnosti, zlomyseľnosti a trpkéj, hlbokéj nenávisťi. („Head zovrela prsty, Christina si svoje vyzdobila. Na tom nezáleží. Bojovali dlho, akoby boli víťazkami, namiesto obe-

Aj život pes je životom a iskrivé momenty šťastia možno zažiť kdekoľvek na svete, za akýchkoľvek podmienok. Sú to práve tie chvíle, ktoré umožňujú prežiť i príšernú každodennosť.

nič iné – z obáv o vopred jasný výsledok porovnávania, z obáv o banalitu... A ako už bolo povedané, tým viac, že aj my, „deti socializmu“, si pamätáme tie beznádejno-absurdno-naivno-šialené stavy mysle a srdca, ktoré popisuje.

Americká spisovateľka Toni Morrisonová je nositeľkou Pulitzerovej ceny (1988) za svoj najslávnejší román Milovaná a dosiaľ jedinou Afroameričankou, ktorej bola udelená Nobelova cena za literatúru (1993). V našom kultúrnom priestore je nesporne exotická – nielen literárne, ale aj ľudským osudom i životným zacielením. Aj vo svojej akademickej kariére sa cielavedomo venuje témam prelínania kultúr, otroctva (reálneho i odvodeného), slobode verzus neslobode v kontexte individuálneho ľudského vývoja a podobne. Priešekníkov či paralel s osudmi Makinových hrdinov by sme našli hneď niekoľko. Láska (doteraz posledné publikované autorkino dielo) je kruto baladickým príbehom o dievčenskom, ženskom priateľstve a nenávisťi, intrigách, súperení a nezmieriteľnosti. Tak ako v doslove píše Danica Hollá – Terenová: „Ak by sme sa dali uniesť majestátnym názvom, pravdepodobne by sme si neuvedomili, ako brilantne hlboko do ohavnosti a zlovestnosti táto americká autorka dokáže prenikať. V útlom, niečo vyššie dvestostranovom románe Láska nájdeme vraždu, podpaľačstvo, telesné zohavenie mladého dievčaťa, fetišizmus, pedofiliu, znásilnenie tľupou tinedžerov a zneužitie mladistvých, prostitúciu, vydieranie, sadomasochizmus, defenestráciu i rozozurený dav zaháňajúci sa vedrom ľud-

tami. Aká hanba.“) Až v akcelerujúcom priebehu deja sa dozvedáme, že manželstvo vtedy vyše päťdesiatročného Billa a jedenásťročnej Head (Mimochoodom predanej rodinou Coseymu za 200 dolárov!) sa realizovalo „vďaka“ tomu, že malú Head, najlepšiu priateľku svojej vnučky Christiny, pozoroval vo vlastnom dome pri každodenných, nerozlučných detských hrách... („Môj starý otec sa s ňou oženil, keď mala jedenásť. Bola sme najlepšie priateľky. V jeden deň sme spolu stavali hrady z piesku na pláži a na druhý deň si ju posadil do lona. V jeden deň sme si urobili domček pod dekou, na druhý deň spala v jeho posteli. Jedného dňa sme sa spolu hrali s kameňkami a nasledujúci deň trtkala s mým starým otcom.“)

Ak by sme obe knihy čítali s ambíciou spoločenskej analýzy, legitímna otázka by mohla znieť: čiá bieda, marasmus a bolesť bola väčšia? Černošského dievčaťa a jej družiek, nasilu vydatých, zneužitých, zapredaných, zneučťovaných... kdesi na juhovýchodnom pobreží USA, alebo detí tajgy – silných a odolných, „otužilých“ voči poníženiu a utrpeniu? Arbitra niet – voči veciam života, voči bolesti nie je imúnny nikto! Ostáva len čítať a po tisíckrát opakovať, že aj život pes je životom a iskrivé momenty šťastia možno zažiť kdekoľvek na svete, za akýchkoľvek podmienok. Sú to práve tie chvíle, ktoré umožňujú prežiť i príšernú každodennosť. A naopak, aj surovosť a beznádej môžu byť plné príslubov, bolestnej krásy, sebaspytovania a sebaopoznávaní.

Sylvia Porubánová

Jana Peterská, bez názvu, 2000 – 2005

Two up

- ▲ Fedor Gál a Eugen Gindl
- ▲ Two up. 38 miliónov sveta, v ktorom žijeme, v ktorom žijeme
- ▲ Vyjde vo Vydavateľstve Ivan Štefánik

Dvadsať tretí list. Fedor situuje Eugena do úlohy plážového revolucionára, ľudskej cestu k trhu vidí úplne inak.

Milý Che, viem si Ťa celkom dobre predstaviť, ako sa vyloďuješ na nejakej pláži, aby si rozpuťal revolúciu za spravodlivosť. Lenže: Neplniť dohody (napríklad o pôžičkách a úrokoch), ktoré boli uzavreté z vôle kontrahentov, je kriminálne, neetické, nespravodlivé. Tým nehovorím, že dlhy sa nemôžu odpúšťať. Toto však už je iná káva. Násilne znižovať (alebo zvyšovať) ceny čohokoľvek je zlé. Milovali to predovšetkým komunisti, plánované hospodárstva a totalitné režimy, nie trh. Čím nehovorím, že aj v rozvinutých demokraciách s trhovým hospodárstvom takáto aspirácia a skutky neexistujú.

Subvenčná politika v rozvinutých krajinách s trhovým hospodárstvom často slúži na ochranu skupiny ľudí (napríklad poľnohospodárov). V globalizovanom svete takáto politika vyvoláva indukované efekty, ktoré sú často negatívne a šíria sa z centier na periférie. Protiopatrením sú globálne pravidlá hry, ktoré sa snád' raz zrodia. Optimista som opatrný.

Vývoz korupcie by bol nemožný, keby neexistovali korupčné elity v nerozvinutých krajinách. Korupcia je predovšetkým vlastnosťou tých, čo sa nechávajú korumpovať. Fakt, že napríklad Dáni doma korupciu nemajú a vonku sa stávajú korupčnými, hovorí veľa o tomto „vonku“ a pravidlách hry, ktoré platia v Dánsku.

Myslím si tiež, že stredná trieda nie je na vyhynutie, len sa mení jej štruktúra. Dramaticky pribúdajú hlavne informační analytici (v USA už viac ako štvrtina ekonomicky aktívnych ľudí). Na vyhynutie sú isté skupiny profesií a isté modely správania, ktoré nekorešpondujú s trendmi v zmenách obsahu práce (mám na mysli napríklad informatizáciu spoločnosti). Invázia supermarketov, napríklad, je inváziou spôsobu predaja a nakupovania, po ktorej je dopyt. Chceš to zakázať? Ako? Štátnymi ingerenciami do spotrebiteľského správania ľudí?

Narastajúce zisky korporácií považujem za dôsledok efektivity týchto korporácií. Fakt, že existuje bieda, nemá priamu súvislosť s týmto faktom. Opak je, podľa mňa, pravdou. Bodaj by bolo efektívnych korporácií raz, dvakrát, desaťkrát toľko.

Pokračovať by som mohol do aleluja. Alebo si myslíš, že distributívna spravodlivosť a férová nerovnosť je vecou nejakej globálnej regulačnej moci? A kto by mal byť subjektom tejto moci? To, samozrejme, vôbec nevyklučuje, aby sme chápali ľudí, s ktorými komunikujeme, spolupracujeme, koordinujeme svoje činnosti, zdieľame priestor a čas, ako svojich partnerov. A nevyklučuje to ani sankcie za porušovanie pravidiel slušného správania a úsilie o formuláciu globálnych akcií na riešenie problémov. Napokon, prečo si vôbec nevšímáš fakt globálnej solidarity a pomoci? Kto prispieva najmasívnejšie?

A čo sa musí stať, aby sme našli inú, ľudskú cestu k trhu? Najlepšie by zrejme bolo zabrániť ingerenciam moci a utopistov, aby túto cestu určovali.

Ty, milý Eugen, chceš byť poslom globálnej spravodlivosti, ja osobnej. Ty si myslíš, že trh zbavuje ľudí zodpovednosti, ja si myslím opak. Pre Teba sa slubne rozvíja Čína, pre mňa je to príklad štátneho násillia.

Sloboda je o osobných postojoch a týka sa individuá, nie štátov, inštitúcií. Demokracia je o spôsobe participácie jednotlivých ľudí na moci. Implementácia tohto spôsobu už je vecou štátov a inštitúcií. Demokracia však nezaručuje automaticky ani slobodu, ani spravodlivosť a ani prosperitu.

Fedor

Dvadsať štvrtý list. Eugen opäť protestuje proti nespravodlivým pravidlám globálneho trhu, chváli Čínu a Che Guevaru; Fedora oslovuje „Milý George Dabljú“.

Báťuška, toto nie je dialóg, ale pingpong a niektoré smeče smerovali mimo stola, ale v rámci dialógu som sa aj tie rozhodol vrátiť...

Nuž teda: Neplniť dohody (o pôžičkách a úrokoch) je kriminálne, neetické a nespravodlivé... To je veta akoby vystrihnutá z etického kódexu ideálneho, utopistického sveta, z akéhosi katechizmu, ktorého autor sedí vo veži zo slonoviny.

Fakt, že napríklad Dáni doma korupciu nemajú a vonku sa stávajú korupčnými, hovorí veľa o tomto „vonku“ a pravidlách hry, ktoré platia v Dánsku.

Tentokrát Ťa ja zavrátim do reálneho života, do podpalubia pestrého archipelágu rómckých komunit na východnom Slovensku. Práve som sa odtiaľ vrátil: navštívil som ľudnaté osady v Podhoranoch, Veľkej Lomnici, Levočských Lúkach a v Dobrej Voli.

Až na Dobrú Voľu (ide o podozrivu pozitívny príklad starostu – gadža, ktorý s úžerníkmi vybabal. Podrobnosti nabadúce...) ide naposol o pašalíky, spravované úžerníckymi mafiami. Situácia zadlžených cigánskych rodín náramne pripomína situáciu zadlžených štátov: nemajú prácu (ani ju v dohľadnej dobe nebudú mať), sociálne príspevky štát okresal na minimum, bez toho, aby sa čo len pokúsil vytvoriť pracovné príležitosti, ceny potravín, energie, atďďď rastú... Dôsledky: hlad, podvýživa, choroby, upadajúca hygiena, zima, beznádej, agresivita, kriminalita.

Ako sa má životel rodiny v takej situácii správať? Kradnúť, zbíjať (aj túto cestu si mnohí Rómovia zvolia) alebo sa zadlžiť u úžerníka? Väčšina sa zadlží. (Cigáni sa príliš budúcnosťou nezaujímajú.) Už po niekoľkých mesiacoch sa dostávajú do situácie, že iba na úroky idú všetky príspevky a podpory. Úžerníci bohatnú, stavajú si uprostred chatrčí gýčové, väčšinou ružové paláce. Samosprávy, obsadené zväčša gadžami, sú bezradné. Polícia a ostatné represívne orgány, neraz podplatené, až na výnimky do zabehného chodu vecí nezasahujú... Z dlžníkov sa stávajú rukojemníci odhodlaní na všetko, ochotní poslúžiť úžerníkovi ako koncovky pri realizácii ich kriminálnych aktivít. Neraz v úlohe nastrčených bábok, ktoré za svojich „chleboďarcov“ robia špinavú robotu, ba neraz ich zločiny preberú na seba, nechajú sa odsúdiť a idú brúčať... Toto všetko bezpochyby vieš. Všetci to vieme. Je to chronický, podchvíľou omieľaný, analyzovaný, kritizovaný, ale doposiaľ systémovo neriešený problém... Budem Ťa parafrázovať... „Zadlžení Cigáni neplnia dohody s úžerníkmi (uzavreté z vôle kontrahentov)... Správajú sa kriminálne, neeticky, nespravodlivo.“

Štáty, ktoré už v úrokoch zaplatili veriteľom jedenásťnásobok svojho dlhu (ten sa medzičasom späťnásobil), ale napriek tomu ho podľa harmonogramu nedokážu splatiť (aj preto, lebo ceny ko-

modít, s ktorými obchodujú, klesajú), sa podľa Teba správajú neeticky, kriminálne, nespravodlivo...?

Pýtam sa: Je zo strany veriteľov spravodlivé, etické a filantropické, keď túto úžernícku ekonomiku nijako nekorigujú, ba podmienky na trhu vo vlastný prospech upravujú, vyostrujú...? Tu nijaká, ani masová filantropia, nepomôže... Ušlo Ti, že politiku poskytovania pôžičiek už nekritizujú iba renomovaní ekonómovia (je ich čoraz viac), ale pribierajú sa ich riešiť aj politici. Všimol si si tú pokryteckú veľkodušnosť (či veľkodlžnosť) úžerníkov, ktorí odpúšťajú dlhy Afričanom? Aké dlhy, veď aj tie najchudobnejšie štáty ich už mnohokrát splatili?

Pochop: hlavným problémom nie je odpúšťanie dlhov, ale vytvorenie takeho systému, ktorý by úžerníkom znemožňoval rádovo znižovať požičaný kapitál na úkor väčšej časti sveta. Ide o mocensky zafixované, nespravodlivé pravidlá hry. Už nielen neokeynesiáni hovoria o potrebe spravodlivejších pravidiel hry, založených na princípoch obojstrannej výhody a partnerstva, ale aj politici, napríklad Kissinger.

Vývoz korupcie by bol nemožný, keby neexistovali korupčné elity v nerozvinutých krajinách. Korupcia je predovšetkým vlastnosťou tých, čo sa nechávajú korumpovať...

Tieto vety by si mal vytesať do kameňa. Teda korporácie a firmy, ktoré v špeciálnych školách zasuvcujú svojich agentov do umenia korumpovať, ktorí ich oboznamujú s odlišnosťami „kultúry korupcie“ v jednotlivých oblastiach sveta, tí, čo svoje obete vydiarujú metódami tajných služieb (z príručiek Transparen-

cy International), sú podľa Teba mimo obligy? Keď v Južnej Kórei, Singapure či v Španielsku pred časom odhalili masívnu korupciu generovanú firmou Siemens, zavreli desiatky ľudí a Siemensu na päť rokov uzavreli prístup na svoje trhy. Kto však potrestal Siemens pred tvárou globalizujúceho sa sveta? Kto potrestal agentov, čo korumpovali? Nie sú oveľa škodlivejší ako dleri drog?

... stredná trieda nie je na vyhynutie. Nuž: Jan Keller, Ralf Dahrendorf či Rifkin majú na tento trend úplne opačný názor. Stredná trieda mizne v Čechách, v strednej Európe, v Spojených štátoch, v Mexiku... Stredná trieda mohutnie v Indii a v Číne, ktoré sa nachádzajú v úvodnej etape liberálneho rozvoja. Máš pravdu, štruktúra strednej triedy sa mení. Ibaže: počet nezávislých reprezentantov strednej triedy dramaticky

klesá. Pritom: početnosť a nezávislosť predstaviteľov strednej triedy je fundamentom demokracie. (Toto nebudem rozvádzať a zdôvodňovať.) Napokon: kto zamestnáva väčšinu informačných analytikov v USA?

Supermarkety: polovica západoeurópskych krajín (Anglicko, Škandinávia, ale aj niekoľko štátov USA) svojich drobnopredajcov chráni zákonom. Asi vedia prečo: podporujú tak svoju strednú triedu (výrobcov, dopravcov, predavcov), chránia diverzitu svojho trhu, chránia spotrebiteľov (sortiment tovarov je z hla-

Korporácie a firmy, ktoré v špeciálnych školách zasuvcujú svojich agentov do umenia korumpovať, sú podľa teba mimo obligy?

diska zdravotnej nezávislosti rádovo vyšší.) Invázia supermarketov v našich končinách má jasný scenár: obsadiť územie, vyradiť domácu konkurenciu nižšími cenami, vyhrať boj s konkurujúcimi supermarketmi (zo Slovenského trhu už odchádza Delvita a Carrefour) a potom zvýšiť ceny. Tak sa to zatiaľ udialo všade. Záverečný príklad zo života je výrečnou bodkou: priateľ Peter Haulik, podnikateľ, ktorý sa živil vyrábaním podvozkov pod chladničky, práčky a sporáky, ak chcel predávať svoj tovar v supermarketoch, musel zaplatiť zmocnencovi na ruku 100 000 Sk. Samozrejme, položilo ho to. Kto v tomto prípade korumpoval? Kto vyradil z obehu statočného podnikateľa, pešiaka strednej triedy?

Narastajúce zisky korporácií považujem za dôsledok efektivity týchto korporácií. Efektívna, ale za akú cenu? Ty asi naozaj považuješ fakty (tie, ktoré už zverejnili médiá či aktivisti) za ľavicovú propagandu. Budem sa opakovať: Zníženie cien surovej kávy (do roku 1989 chránené organizáciou World Coffee Board) na úroveň roku 1929 a následné zvýšenie cien kávy s pridanou hodnotou je podistým efektívne, ale iba pre korporácie. Dôsledky: milióny drobných pestovateľov stratili obživu, boli nútení preorientovať sa na drogy, pričom zohľadniť by sa mali aj fatálne spoločenské dôsledky takto chápanej „efektivity“.

Opakujem sa? Ďalšie príklady nebudem opakovať ani pridávať nové. Asi by si ich opäť považoval za vytrhnuté z kontextu alebo za nekorektné zovšeobecňovanie atypických výstrelkov.

Neverím na nijakú globálnu regulačnú moc. Naopak: bojím sa jej. Vidím však slubné náznaky toho, že volanie po partnerskom trhu sa už prejavuje nielen v čoraz väčšom počte diskusií na významných fórach, ale aj v zárodkoch reálnych projektov a dohôd. Som presvedčený, že zjednocujúca sa Európa bude opäť príkladom toho, že sa systém bilaterálnych i multilaterálnych dohôd, nie pevne ukotvený, ale flexibilný, ko-

rigovateľný a korigovaný, stane laboratórnym príkladom použiteľnosti aj v globálnom meradle. Pravda, po vytvorení spravodlivejších pravidiel hry. Bez subvencií, bez ochranných opatrení, bez úžerníckeho poskytovania kapitálu, atďďď...

Pýtaš sa, kto prispieva najmasívnejšie v rámci globálnej solidarity a pomoci? Podľa Teba, spomeň si na diskusiu v lietadle, jednoznačne Spojené štáty. Už v predminulom liste som Ti dokázal, že je to iba jeden z ďalších rafinovane zakorených mýtov. V tabuľke, ktorá

vyjadruje pomoc vzhľadom na HDP, sú USA až kdesi v druhej desiatke. V absolútnych číslach vedú, ale EÚ poskytuje najmenej o 100% viac. Vyššiu pomoc, ako USA, poskytuje aj v absolútnych číslach ľubovoľná kombinácia dvoch veľkých EÚ štátov s jedným z menších! Aj v tomto prípade sa opakujem, pretože tvoja viera v neoliberalné mýty je neortrasiteľná.

Tvrdiš: Ty chceš byť poslom globálnej spravodlivosti, ja osobnej... Naozaj si toto myslíš po výmene všetkých listov? Potom nemá význam pokračovať v diskusií. Podľa mňa oháňanie sa „osobnou spravodlivosťou“ pri súčasnom tolerovaní „globálnej nespravodlivosti“ je strkaním hlavy do piesku. Rovnakou stratégiou je opačný postoj.

Napokon zopár slov o Che Guevarovi... Položil si si otázku, prečo charisma tohto chlapíka ani tridsať rokov po jeho smrti nepohasína. Prečo je ešte vždy uctievanou celebritou obyčajných pozemšťanov na všetkých kontinentoch? Prečo sa jeho knihy a knihy o ňom predávajú v takých veľkých nákladoch? Prečo sa vlni nakrútený film (podľa jeho skvelej knihy Na motocykli po Južnej Amerike) stal napriek čiastočnej mediálnej blokade celosvetovým hitom. Prečo sa ešte vždy po miliónoch predávajú tričky a plagáty s jeho portrétom...? Prečo sa stal, napriek odporu Vatikánu a vysokého kléru, jedným z apoštolov oslobodennej cirkvi v Latinskej Amerike, ktorá má dnes najmenej 40-tisíc misií?

Pokús sa, sám pre seba, odpovedať na tieto otázky. Preto, že bol gaunerom, rozvracačom a teroristom? Alebo preto, že mal víziu spravodlivejšieho sveta, uskutočniteľnú víziu, a rozhodol sa za uskutočnenie tejto vízie proti silám ZLA, ktoré logicky definoval inakšie ako Bush, aj s nasadením vlastného života bojovať?

Eugen

(Obidva listy sú redakčne krátené.)

Monika Kleinová, z cyklu Cesta, 2005

myslím si,
že.../
Eugen Gindl

Ján Litvák:
Valletta
a iné básne

konfrontácie/

Peter Repka: Básne
Zoltán Rédey: Prekvapujúce ne-
známe Básne, prvá časť
Ján Gavura: Počúvať nápev sveta

Stanislav Rakús:
Príbeh o Márii Petrovne (próza)

Gennadij Ajgi:
Leto s anjelmi (básne a bagately)
pripravil a preložil Ján Zambor

Daniel Grúň:
XYZ LABILITA (úvaha o sochár-
skej labilite)
Miroslav Čársky: 4 básne
Július Vanovič:
Listy zo starého dvora (listy)
Marína Šimáková:
Kríza či nový pocit skutočnosti?
(esej)

voľným okom

Juraj Mojžiš:
O svätom Františkovi Borgiovi pri
lôžku umierajúceho hriešnika
Francisca Goyu

Lenka Gregušová:
Budha a Gavlovič:
nie je lampa ako lampa, nie je
smrť ako smrť (esej)

recenzie

Vladimír Petrík:
Mitanov nový román (Dušan Mi-
tana: Zjavenie)
Andy Turan:
Denník ubolenej duše (Rudolf
Sloboda: Rozum/Stratený raj)
Igor Hochel:
Jozef Mak v postmodernej dobe
(Márius Kopcsay: Domov)
Marián Hatala:
Sny, čo ulovili autora (Pero Le
Kvet: Ulovené sny)
Ivan Štrpka:
Klišémantra, miznúci opus P. M.
(Peter Macsovszky: Klišémantra)

cool/túra

Miloslava Kodoňová: Kultúra
vdova po duchu

z poznámok Ivana Žuchu

úkľady jazyka

alebo slovgličtina
Pavel Branko: Kako imate?

Bezplatný katalóg Knížného klu-
bu, ako aj staršie čísla časopisu
Knihy & spoločnosť si môžete
objednať:

✉ Knížny klub Legenda
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úľany

☎ 031 / 784 53 15

☎ 031 / 784 53 14

@ mail@kniznyklub.com

Sympatické čítanie

Počet pribúdajúcich prekladov a interpretácií o Sörenovi Aabye Kierkegaardovi svedčí o tom, že život i dielo tohto svojrázneho dánskeho mysliteľa láka pozornosť i po viac ako 150 rokoch od jeho smrti.

▲ Václav Umlauf
▲ Kierkegaard.
Hermeneutická
interpretace
▲ CDK 2005
▲ 318 strán
▲ 475 Sk

Zásľuhu na tom má príťažlivosť jeho literárneho štýlu, čaro zdôrazňovania autentického prístupu k životu ako i pôžitok plynúci z mapovania terra incognita Dánových spisov, ktoré boli v našom jazykovom prostredí dosiaľ prístupné najmä prostredníctvom tvorby iných mysliteľov, či len z minima jeho prekladov. Stúpajúci záujem o Kierkegaardovo dielo spôsobil, že sa začínajú objavovať i edície venujúce sa kierkegaardovskému bádaniu.

Václav Umlauf – český filozof a teológ (študoval v Paříži – Centre Sévres, v Londýne – Heythrop College a Mníchove – Hochschule für Philosophie) nezaprie svoje profilovanie čerpajúce najmä z hermeneutiky H. G. Gadamera. Ako prezrádza podnadpis knihy, Umlauf predstavuje Kierkegaardu hermeneuticky, avšak

v podobe, ktorá stojí za bližšie objasnenie.

V úvode sa Umlauf venuje dejinému pôsobeniu Kierkegaardovho diela, ktoré zaznamenalo viacero vln záujmu (najmä počiatkom 20. storočia) a prístupov k jeho odkazu. Ich rôznorodosť spôsobila pluralitu

Umlaufovo čítanie či čítanie Umlaufa je skutočne sympatickým čítaním, a to nielen preto, že umožňuje dôsledne pochopiť kodanského mysliteľa, ale i preto, že svojím štýlom čitateľa do sympathy nenásilne vtahuje.

až protichodnosť jednotlivých interpretácií, ktoré autor zhŕňa do trojice najreprezentatívnejších prístupov: hľadanie stratennej transcendentie (David Brezis), aplikácie Hegelovej dialektiky (Stephen Dunning) a pohľad fundamentálnej ontológie (Klaus Schäfer). To, čo je pre ne spoločné, je pokus začleniť dielo novátorského Dána do nejakého systému, čo je však podľa moravského kierkegardovca objektivistickým násilím.

Hermeneutický následník nechce prehliadať malebný až metaforický rozverný text autora, nevysloviteľnosť existencie a vonkoncom nie spôsob, ktorým Kierkegaard svoje diela vytváral. Veď charakteristickou črtou jeho diel bolo, že sa skrýval za pseudonymami, aby nechal vystúpiť text, ktorý je podstatný. Umlauf preto navrhuje nechať na seba pôsobiť text so všetkými zámermi pseudonymného autora a svoj postup nazýva sympatickým čítaním. Jeho podstatou je, že „zmysel čítaného na nás pôsobí osobne, predstavuje nielen objektívne pochopenie textu, ale súčasne

i seba porozumenie vlastnej existencie“. A treba podotknúť, že Umlaufovo čítanie či čítanie Umlaufa je skutočne sympatickým čítaním, a to nielen preto, že umožňuje dôsledne pochopiť kodanského mysliteľa, ale i preto, že svojím štýlom čitateľa do sympathy nenásilne vtahuje.

Druhou podstatnou črtou Umlaufovej práce je pozoruhodné porovnanie dánskeho antisystematika s niektorými klasickými predstaviteľmi a problémami z dejín filozofie. Hneď na úvod nás moravský jezuita zaskočí dôslednou paralelou medzi Kierkegaardom ako antihegelovcom a Aristotelovým zákonom sporu (buď – alebo), medzi jeho chápaním

nevysvetliteľnosti Boha a existencie s Kantovou noumenalitou a Kierkegaardovým zrodením subjektu s neskorším Husserlovým a Heideggerovým ponímaním. Umlauf vo svojich

úvahách prejavuje nielen cit pre výklad, ale i originalitu vlastného myslenia a senzitivnosť postihovania kľúčových problémov. Táto propedeutika pritom autorovi slúži ako dômyselne pripravený úvod do samotného výkladu kodanského literára a filozoficko-náboženského rebelu.

Metaforický a pátosom nešetriaci výklad Kierkegaardových diel tvorí tretiu časť predkladaného projektu. Stretáme sa v nej s podrobným a fundovaným výkladom jednotlivých diel Andresenovho súčasníka ako i s domýšľaním kierkegaardovských myšlienok jeho nasledovníkmi. Kľúčovým pojmom tohto výkladu pritom zostáva naladenosť – naladenosť na hlboké filozofovanie a prežívanie viery coram Deo. Václav Umlauf pritom preukazuje nielen hlbokú oboznámenosť s kierkegaardovským bádáním, ale i talent empatického (ako k predmetu, tak i k čitateľovi) a pôsobivého písania, ako i osobnú zaangażovanosť na celom probléme.

A hoci kniha nie je určená pre úplného začiatočníka, už len nevidaným skĺbením svojej odbornosti a literárnej pútavosti presvedča, že si zaslúži pozornosť každého na obsah i formu vnímateľného čitateľa.

Andrej Démuth

Jana Peterská, bez názvu, 2000 – 2005

Správa o (Mitanovom) procese

Spisovateľ Dušan Mitana mal už od svojich začiatkov v polovici šesťdesiatych rokov renomé zaujímavého prozaika, avšak v deväťdesiatych rokoch sa jeho písanie vydalo značne pochybným smerom. Rozpaky vyvolal najmä Návrat Krista, no ani nasledujúci Mój rodný cintorín pošramotenú reputáciu nevylepšil.

▲ Dušan Mitana
▲ Zjavenie
▲ L. C. A. 2005
▲ 218 strán
▲ 290 Sk

Najnovší román Zjavenie pripomína spolovice autorove staré dobré časy a spolovice jeho náboženské úniky. Na jeho začiatku stojí motto o potrebe premeny, na konci poznámka, že jedna z postáv – spisovateľ Dušan Jonáš – „možno napíše aj knihu Zjavenie – svedectvo o procese premeny“. Mitanovo románové chápanie premeny má pritom niekoľko úrovní: je témou i konštrukčným prvkom. Týka sa predmetu aj žánrovej výstavby, keď spája rôzne žánre, kombinuje formy a rozprávačské postupy. Mitana cez životné príbehy svojich troch protagonistov

– Dušana Jonáša, Dušana Eliáša a Dušana Mitana – rozpráva o historických a spoločenských zmenách, premenách a zlomoch, ako ovplyvnili životy ľudí na Slovensku a v bývalom Československu najmä v druhej polovici 20. storočia. Cez prirodzené spojenie životného príbehu jednotlivca a spoločnosti konštruuje minulosť a popritom cez akt rozpomínania a reflexie v náznakoch vyslovuje svoju vlastnú osobnú skúsenosť. Svojím spôsobom píše spoločenský román a súčasne literárnu autobiografiu.

Literárny svet Zjavenia je zmesou ilúzie a reality, je fiktívny aj reálny zároveň. Mitana začína aj končí v priestore fikcie, no ťažisko románu preda len kladie niekam inam: do sféry otvorene nepriznanej autobiografickosti. Vytvára síce ilúziu románového príbehu, no prostredníctvom neho skryte vypovedá o sebe – autobiografický moment necháva prerastať a vrasť do umeleckej fikcie. Treba však mať na zreteli, že prípadná znalosť reality (faktov z autorovho života) nemôže byť filtrom vnímania literár-

Literárny svet Zjavenia je zmesou ilúzie a reality, je fiktívny aj reálny zároveň. Mitana začína aj končí v priestore fikcie, no ťažisko románu preda len kladie niekam inam: do sféry otvorene nepriznanej autobiografickosti.

neho diela či nebudaj jeho korektorom. Kým v predchádzajúcich knihách (Hľadanie strateného autora, Pocity pouličného našinca) bolo prelínanie životných osudov fiktívnych postáv s reálnou Mitanovou biografiou v zásede mystifikačným prvkom, teraz Mitana smeruje skrze a súčasne ponad zavádzanie a fabulačnú hru – k správe o sebe. Tento moment vnáša do jeho textu osobný ľudský význam a je – odhliadnuc aj od kompozičnej nevyváženosti celku – zdrojom jeho nepopierateľnej sugestívnosti.

Román Zjavenie situoval Dušan Mitana do konkrétneho historického času a geografického priestoru. Jeho postavy majú svoju prehistóriu a svoje zázemie a aj keď sú z dvoch tretín projektované ako fiktívne, odkazujú na svojho reálneho tvorca. Dá sa to povedať tiež tak, že skutočnosť sa rozplýva vo fikcii, ale z tieňa fiktívnych postáv opakovane vykúka skutočný Mitana. Ten ako spisovateľ lavíruje medzi dištanciou a stotožnením, literárnou štylizáciou a štylizovanou autentickosťou. Pohybuje sa na hranici spochybnenia fiktív-

nosti a zároveň spochybňuje autenticnosť, akoby sa stále usiloval udržať si odstup, mať istotu uprostred chaosu, v ktorom žije. Táto jeho pozícia na hranici vytvára priestor na formulovanie rolí jednotlivých protagonistov, od ich samostatnej existencie až po spisovateľovo alter ego, pričom literárne klišé dvojnika dostalo do partie, na zvýraznenie momentu konfrontácie, ešte tretieho. V tomto zmysle sú postavy hlavným, nosným prvkom Mitanovej epiky: traja Dušanovia mu umožňujú zachytiť protikladné (a preda v mnohom podobné a ľudsky blízke) polohy existencie človeka v spoločnosti poznačenej ideológiou i jeho život v zmenených spoločenských pomeroch.

Kým prvá časť románu sa vyznačuje sústredeným vytváraním troch samostatných sujetových línií, ich paralelným rozvíjaním a postupným vrstvením, v druhej časti Mitana svoju výpoveď zužuje a jednoznačňuje – vo vzťahu k sebe samému. Dovtedajší sparing partner Dušan Eliáš sa náhle stáva len epizódnou postavou a celú plochu pokrýva alternujúca dvojica Dušan Jonáš / Dušan Mitana. V istom momente, s nástupom témy náboženského zaujatia, Mitana akoby stratil silu dokončiť, čo naširoko rozohral – jeho počiatkové nasadenie a epická razancia sa kdesi vytratili a ostalo iba dobiehanie zo zotravnosti.

Mitanovo Zjavenie nesprostredkúva nijaké nadprirodzené oznámenie či Božie vnuknutie. Ukazuje však, že písanie Dušana Mitana ešte stále môže byť aj svieže a pútavé (ak je „spútané“ zmysluplným príbehom). Zjavenie je správou o stave spoločnosti, no najmä o hľadajúcom človeku a spisovateľovi Dušanovi Mitanovi.

Dana Kršáková

Kanadské listy Jaroslavy Blažkovej

Jaroslava Blažková (1933) vstúpila do slovenskej literatúry v šesťdesiatych rokoch, ale po svojej emigrácii v roku 1968 do Kanady sa z nej vinou spoločensko-politických okolností na dlhé desaťročia vytratila. Až v druhej polovici deväťdesiatych rokov sa do slovenského literárneho kontextu nanovo zaradila – zásluhou vydavateľstva Aspekt najprv reedíciami starších kníh a postupne aj novými titulmi.

téma – stav postupného fyzického a mentálneho odchádzania blízkeho človeka – je aj základom jej umeleckej výpovede. Určuje jej východiskové emotívne napätie a zafarbenie, a to bez širokého rozpisovania či zachádzania do podrobností.

Kniha je napísaná vo forme listov priateľke, pričom každý list je akousi náhradnou formou vyrozprávania sa z úzkostí, samoty, starostí. Listy sú pre Blažkovú výrazom citovej potreby podeliť sa o svoje zážitky, pocity, myšlienky, sú priestorom na komunikačný kontakt. Napriek všetkým smútkom a problémom oných „sklúčených dní“ sú to však texty optimistické a rozjasnené schopnosťou objavovať drobné radosti a potešenia vo všedných veciach. „Kto si všíma, všeličo uvidí“, píše Blažková, všíma, všíma pozorovateľka z kanadského Guelpha, približujúc svoj život cez obyčajné udalosti bežných dní. Obyčajné natoľko, ako môže byť obyčajná starostlivosť o muža, ktorý sa „po porážke premenil na vtáčika, bezmocného chudáčika“. Všedných iba potiaľ, pokiaľ je človek nepozorný a lenivý vnímať. Toto naladenie je výrazom akéhosi až programového nasadenia, v zhode s presvedčením, že „v starobe človek potrebuje optimizmus, ak ju má prežiť“. A tak Blažková vnáša život do umierania (v duchu cynického sloganu z mladosti: „Trocha života do toho umierania!“), pretože hoci „stále viac a viac vecí sa nám zo života odratúva“, ešte vždy je okolo veľa toho, z čoho sa človek napriek únave a stiesnenosti môže tešiť, nad čím môže žasnúť, čo je dôvodom na uvoľňujúci smiech

Blažková je plná odhodlania písať „veselé“ listy, čiže listy bez fňukania a sebalútosti, čo sa jej vďaka až obdivuhodnému odstupu na jednej strane a otvorenosti, hravosti a zmyslu pre humor a iróniu na strane

druhej skutočne aj darí. Zapisuje pozorovania, stretnutia so susedmi, ich životné príbehy v skratke a cez detail, ktorý ich dokáže čo najviac ľudsky priblížiť a charakterizovať. V drobných náznakoch opisuje bezmocnosť manžela, jeho nemohúcnosť a svoju najmä psychicky vysilujúcu starostlivosť. Do svojho fragmentárneho rozprávania vkladá útržky spomienok na detstvo a mladosť v Bratislave, začiatky v Kanade, pripomína si deti, manžela v jeho voľakedajšej podobe, priateľov. Spomína na minulosť, na nepriateň osudu, ktorý „zmrzačil“ jej život a rozdelil ho na „život pred Kanadou“ a „život po transplantácii“. Jej kniha má silnú estetickú stránku, založenú na odhaľovaní vnútorného života autorky, no zaujímavá je aj vo svojej dokumentárnej línii. Blažková nevtieravo približuje kanadskú rea-

du. Listy sú žánrovo formalizované, začínajú sa oslovením a končia podpisom, ktorý Blažková vníma výrazne autoštylizovane: ako spôsob aktuálnej sebacharakteristiky, kontextovo zodpovedajúcej obsahu toho-ktorého listu. Hrá sa s jazykom, s menami, so slovami, prijíma atribúty toho, o čom písala. Je ženou mnohých mien a prívlastkov, so zásobou nápadov pre budúce poviedky, ako o tom svedčí jej zošit Nápadník.

Kniha Happyendy je dokladom vyzretého autorského rukopisu Jaroslavy Blažkovej i jej ľudskej vyrovnanosti a pokory. Táto reflexívna psychologická próza zaujme autenticitou a intimitou, spôsobom podania, ľahkosťou výrazu. Neľahká téma – zomieranie manžela – je v nej zobrazená nepateticky a citlivo, na spôsob vecných záznamov prestupu-

Blažková je plná odhodlania písať „veselé“ listy, čiže listy bez fňukania a sebalútosti, čo sa jej vďaka až obdivuhodnému odstupu a vecnosti na jednej strane a otvorenosti, hravosti a zmyslu pre humor a iróniu na strane druhej skutočne aj darí.

litu, spôsob života jej etnicky rôznorodých obyvateľov, sviatky, aktuálne problémy.

Každý list má určitú hlavnú tému, voľne a zľahka rozvíjanú v plynutí myslenia a reči, v reflexiách udalostí a dojmov. Podnetom na zamyslenia sú trebárs novinová správa, náhodné stretnutie v obchode, kontakt s príro-

júcich drobnými úvahami na najrozličnejšie témy. Happyendy sú svieži a svižný text, teda presne taký, aký Jaroslava Blažková na jednom mieste svojej knihy túžila znova napísať. Text, v ktorom sa skrýva silný čitateľský zážitok.

Dana Kršáková

- ▲ Jaroslava Blažková
- ▲ Happyendy
- ▲ Aspekt 2005
- ▲ 198 strán
- ▲ 190 Sk

Happyendy je nová kniha Jaroslavy Blažkovej a trúfam si povedať, že aj jej najlepšia. Jednotlivé texty vznikali v rokoch 2002 – 2005 v ťažkej osobnej situácii, keď spisovateľka opatrovala chorého manžela, a táto

Jana Peterská, bez názvu, 2000 – 2005

ARCH
Casopis o architektúre a inej kultúre

Téma čísla:
**ARCHITEKTÚRA
AKO POLITIKUM**

KALENDÁRIUM
Súťaže
Výstavy

ROZHOVOR
Príbeh ako libreto

**ADMINISTRATÍVNA
BUDOVA FIRMY MONTEX,
S.R.O., ROVINKA**
MATÚŠ DULLA Montex – druhá etapa

**POLYFUNKČNÝ KOMPLEX
BORIA, DRIEŇOVÁ ULICA,
BRATISLAVA**
ANDREA BACOVÁ Stavanie pri
dopravných tepnách

**OBCHODNO-
ADMINISTRATÍVNE
CENTRUM, ŽAROŠICKÁ
ULICA, BRNO**
SIMONA JURÁČKOVÁ Ruční práce
v mužském pojetí

**BRATISLAVSKÉ KULTÚRNE
A INFORMAČNÉ
STREDISKO – INTERIÉR,
KLOBUČNÍKA 1,
BRATISLAVA**
MICHAL C. HRONSKÝ
Staro-nová info centrála

**MEDIAHAUS. INTERIÉR
RELAXAČNO-
REGENERAČNÉHO
CENTRA, NITRA**
JOZEF SPÁČIL Relax vo farbách ovocia

PROJEKTY
Škola Úvaly – architektonická súťaž
na dostavbu areálu
Polyfunkčný objekt, Pezínok
Polyfunkčné centrum Bačíkova ulica,
Košice
Objekty služieb pre športové
a rekreačné účely pozdĺž vodného diela
na Dunaji. Česko-slovenská študentská
súťaž Xella Porobetón

FORUM
Diskusia k zóne Pribinova
Výlety za architektúrou
Moskau – Meľnikov. Architektúra
a urbanizmus Konstantina Meľnikova
1921 – 1937
Neznámy Loos: Walter. Paraíso
Latinoamericano

K TEÓRII ARCHITEKTÚRY
„Interpretácia je pre mňa nástrojom
aj novým obsahom.“

RECENZIE
„Bienále“ finskej architektúry končí
svoju púť v Bratislave
Definovanie hodnôt miesta
Mária Uhorská, 1505 – 1558
Eugen Onegin ako moderné operné
divadlo

INÁ KULTÚRA

Galéria Jána Koniarka
v Trnave pozýva na

Svet galérie – svet umenia

(Výstava zo zbierok Galérie Jána Koniarka v Trnave k 30. výročiu jej založenia)

Miesto konania:
Kopplov kaštieľ,
Zelený krížek 3, Trnava
Kurátor Vladimír Beskid

Vernisáž:
23. marca 2006 o 18.00

Trvanie výstavy:
24. marca – 10. mája 2006

**Súčasťou vernisáže bude
vystúpenie divadla DISK**

Juraj Bartusz – ŽIVÁ SOCHA

Miesto konania:
Synagóga – Centrum súčasného
umenia, Halenárska 2, Trnava

Kurátorka:
Lucia Gregorová

**Vernisáž s performance autora
naživo:**
28. marca 2006 o 18.00

Trvanie výstavy:
29. marca – 7. mája 2006

KNÍHKUPECTVO
ARTFORUM Dočasný domov vašich kníh.
Bratislava | Košice | Žilina | Banská Bystrica | Trnava | www.artforum.sk

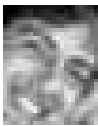
OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť
Objednávam si:
..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)
Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:
• Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
• Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:

Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:
Telefón: Dátum: Podpis:

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk
(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13,
e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz
(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)

Autori čísla

Andrej Démuth

prednáša dejiny novovekej filozofie na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, autor kníh Homo – anima cognoscens a Čo je to farba?

Mária Ferenčuhová

filmová teoretička, prednáša dejiny svetového filmu na Filmovej a televíznej fakulte VŠMU v Bratislave a venuje sa vzťahu dokumentárneho filmu k histórii, prekladá z francúzštiny (Paul Virilio: Stroj videnia; Amélie Nothomb: Metafyzika trubíc), vydala knihu Skryté titulky

Dezider Kamhal

skončil dvojodborové štúdium filozofia-fyzika, neskôr na fyziku nezavrel, ale jednoducho zabudol, prednáša a vedie semináre z filozofie jazyka a teórie rečových aktov v Centre kognitívnych vied na Katedre aplikovanej informatiky FMFI UK v Bratislave, je závislý od Thelonioua Monka a nelieči sa

Vladimír Krivý

sociológ, roky prednášal sociológiu na Filozofickej fakulte UK, od roku 1994 pracuje v Sociologickom ústave SAV, zaoberá sa voľičským správaním, hodnotovými orientáciami skupín v slovenskej spoločnosti, problematikou regiónov

Dana Kršáková

literárna kritička a historička, pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave, venuje sa problematike slovenskej moderny a v rámci literárno-kritických aktivít najmä súčasnej slovenskej próze

Lubica Lacinová

biofyzička a fotografka, na Ústave molekulárnej fyziológie a genetiky sa zaoberá tým, kedy, ako a prečo prechádza väpník cez bunkovú membránu, spolupracuje so Sedmou Generáciou, Mostami, Aspektom a ďalšími

Hanuš Nykl

historik ruskej kultúry, zaoberá sa dejinami ruskej filozofie, vyučuje na Filozofickej fakulte UK v Prahe, prekladá, prispieva do odbornej tlače

Gabriel Pirický

arabista, turkológ a historik islamu, autor knihy Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia (2004), v rámci edície Stručná história štátů knihy Turecko (v tlači), spolu s Martinom Slobodníkom vydal zborník Fascinácia a (ne-) poznanie: kultúrne stretý Západu a Východu (2003)

Štefan Porubän

vyštudoval figurálne sochárstvo na VŠVU v Bratislave, venuje sa soche, maľbe, grafike, kresbe a reštaurovaníu, stovky jeho realizovaných prác sú súčasťou súkromných i verejných zbierok v krajinách celého sveta

Sylvia Porubänová

sociologička, pracuje v Inštitúte pre výskum práce a rodiny, výskumne a publikačne sa venuje problematike rovnakých príležitostí mužov a žien a ľudskoprávnym aspektom antidiskriminácie, najaktuálnejší focus jej profesionálneho záujmu predstavuje sociálna inklúzia a integrácia, špeciálne migračný fenomén

Jaroslava Roguľová

historička, pracuje v Historickom ústave SAV v Bratislave, zaoberá sa výskumom spoločenských a politických dejín prvej polovice 20. storočia, editorka knihy Storočie propagandy (viac v K&S 1/2006)

Ján Šalgovič

súdny prekladateľ a publicista, žije v Mníchove, v rokoch 1984 – 95 pôsobil ako redaktor a komentátor mníchovskej rozhlasovej stanice Slobodná Európa, prispieva do denníka SME, týždenníka Domino fórum a televíznej stanice TA3

Milan Žitný

literárny historik v Ústave svetovej literatúry SAV, kde sa venuje výskumu slovensko-nemeckých a slovensko-škandinávskych literárnych vzťahov, prekladateľ z nemeckej a severskej literatúry (Bjornson, Strindberg, Kafka, Bergman, Rífbjerg, Meri a iní.)

Ivan Žucha

profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, autor kníh Fragmenty a zápisky psychiatri Ivana Žuchu, Kompost a knihy Rozhovory (spolu s I. Hulínom)

Celoživotní sprievodcovia

„Celoživotne“ čítam s obrovskou úctou a dôverou k písanému slovu. Prvé osobné literárne očarenie pre mňa predstavovali Andersenove rozprávky ilustrované pánom Vincentom Hložníkom. Predovšetkým príbeh o Lietajúcom kufri (vrátane spomínanej vizualizácie) patrí dodnes k nezabudnuteľným. V chlapčenskom veku ma strhol Remarqueov humanistický duch i posolstvo – napokon nielen mňa, myslím, že išlo o širší generačný zásah.

Nasledovalo objavenie „veľkých Rusov“: Dostojevskij, Gogol, Tolstoj... Napríklad Kreutzerova sonáta ma permanentne sprevádza nielen v prenesenom význame, ale i doslova. Vždy, keď sa jej výtlačok kdesi stratí, nevráti, akoby náhodou sa objaví v najbližšom antikvariáte. Musím spomenúť aj dnes mierne pozabudnutého Maxima Gorkého – neopakovateľného v sile, ľudskosti a citovosti svojich poviedok či Michaila Šolochova, špeciálne jeho Tichý Don, ktorý som schopný čítať donekonečna a vo filmovej podobe opakovane vidieť kdekoľvek a kedykoľvek. Mimochodom, ak spomínam práve Tichý Don, musím uviesť aj to, že som veľkým sympatizantom a propagátorom čítania nahlas. Som presvedčený, že tento spôsob čítania nielen znásobuje intenzívnosť a zážitok z čítania, ale najmä výrazne napomáha rozvoj slovnej zásoby, vyjadrovacích schopností. Napokon, angličtina i láska k nej mi kedysi „vošla do krvi“ práve vďaka tejto metóde.

Ďalšia trvalá láska: Publius Ovidius Naso Premeny, obdivuhodne ilustrované Vladimírom Gažovičom – kniha, ktorú nikdy neodkladám, celé dni

Foto archív autora

a týždeň leží na mojom pracovnom stole a prakticky každodenne ju beriem do rúk. Niekedy sa (len tak popamäti listujúc) nechám unášať mnohokrát videným a precitným. V posledných rokoch je mojím „liekom na drobné mrzutosti“ I. B. Singer – stálica rodinnej knižnice. Neopakovateľný, jedinečný, skvostný majster pera, virtuóz zápletiiek i nečakaných rozuzlení. Ten, ktorý dáva človeku jasne na vedomie, že všetko tu už bolo, nič nie je neskutočné či nemožné a v živote sa môže stať (i stáva) čokoľvek.

Konštantou je pre mňa i Mika Waltari a jeho Nesmrteľný Turms, Egyptan Sinuhet, Ríman Minutus. V prípade Turmsa ma zaujala myšlienka, motív: akákoľvek pohroma, katastrofa jedinca stihne, je nemožné nenájsť, neprinavrátiť sa na svoju osudovú cestu. Spomínaný Turms nepozná vlastný pôvod,

pri požiari stratí pamäť, prežije zložitú odyseu, kým sa vráti do krajiny svojich otcov, kde je už očakávaný v nádeji, že zaujme miesto, ktoré mu prináleží. Aj pri strate pamäti, napriek (či vďaka?) strádaniu putovania v sebe objaví hlbokú duchovnú podstatu svätého muža Etruskov – Lukuma.

Zvykne sa hovoriť, že „srdce, ktoré horí, zapáli iné srdcia“. Myslím, že to platí aj pre literárne lásky: Miku Waltariho som „jemne podsunul“ viacerým priateľom či príbuzným. Výsledkom je buď nekompromisné odmietnutie, alebo bezvýhradné uchvátenie. Ale to je zrejme vlastné každému z nás, dvojnásobne, ak ide o výber kníh, ktoré sa nečítajú iba raz, ale ku ktorým sa navracia ako k miľníkom či symbolom premeny a nádeje.

Štefan Porubän

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

C. S. Lewis:
Dobrodružství lode Ranný pútnik (Slovart)

2.

Paulo Coelho:
Rukověť bojovníka světla (Argo)

3.

Maxim E. Matkin:
Mexická vlna (Slovart)

nonfiction

1.

Naďa Hřčková:
Dejiny hudby VI.
Hudba 20. storočia (1) + CD (Ikar)

2.

E. Krekovičová,
E. Krekovič, E.
Mannová (zost.):
Mýty naše slovenské (AEP)

3.

Ladislav Špaček:
Velká kniha etikety (Mladá fronta)

IKAR

Zafón Carlos Ruiz:
Tieň vetra (Ikar)

Joy Fieldingová:
Bábika (Ikar)

Frank Schätzing:
Pomsta oceána (Ikar)

Marcela Laiferová:
Z mojej kuchyne (Ikar)

Alan a Barbara Peasovci:
Velká kniha reči tela (Ikar)

Svet zvierat (Ikar)

KOSMAS.cz

Paulo Coelho:
Rukověť bojovníka světla (Argo)

Dan Brown:
Da Vinciho kód (Argo)

Jane Austenová:
Pýcha a predsudek (Academia)

František Kafka:
Karel IV. (Mladá fronta)

Ladislav Špaček:
Velká kniha etikety (Mladá fronta)

Michka Assayas:
Bono o Bonovi (Portál)